

Chodakowska, Janina

Towarzystwo Nauczycieli Szkół Wyższych i jego udział w reformie szkół średnich w Polsce międzywojennej

---

Rozprawy z Dziejów Oświaty 29, 69-106

1986

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JANINA CHODAKOWSKA

TOWARZYSTWO NAUCZYCIELI SZKÓŁ WYŻSZYCH I JEGO UDZIAŁ W REFORMIE SZKÓŁ ŚREDNICH W POLSCE MIĘDZYWOJENNEJ

W działalności Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych (TNSW) w latach 1918—1939 można wyodrębnić kilka etapów. Lata 1918—1925 były w życiu TNSW okresem umacniania się i rozbudowy organizacyjnej; lata 1926—1932 cechowały się aktywnym udziałem w dyskusjach nad miejscem i rolą szkół średnich w systemie edukacji, po roku zaś 1932 TNSW brało udział w urzeczywistnieniu postanowień ustawy jędrzejewiczowskiej. Rok 1939 zamykał formalnie działalność tej organizacji kontynuowaną jednak w latach okupacji w formie zakonspirowanej. Niestety, materiały z tego okresu nie zachowały się, uległy zniszczeniu podczas powstania warszawskiego¹.

Po 1945 r. nie doszło do reaktywowania TNSW.

TNSW WOBEC RUCHU ZWIĄZKOWEGO NA ZIEMIACH POLSKICH W LATACH 1916—1919

Krystalizująca się w latach I wojny światowej wizja niepodległości Polski sprzyjała ożywieniu ruchu nauczycielskiego w Królestwie i na ziemiach zaboru pruskiego. Wzrost dążeń nauczycieli szkół średnich do zrzeszania się i ich wstępowanie do Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego (SNP) i Polskiego Związku Nauczycielskiego (PZN) spowodowane były, między innymi, radykalnym pogorszeniem się trudnej już i wcześniej sytuacji bytowej nauczycieli. Działające od 1905 r. SNP przeszło krótki okres kryzysu organizacyjnego, ale od lat 1914—1915 przeżywało szybki wzrost liczby członków. W 1916 r. SNP skupiało 2145 osób, co oznaczało wzrost około 2,5 raza w porównaniu z rokiem 1914, kiedy to zrzeszonych było zaledwie 816 członków². Stanowiło to prawie 50%

¹ M. Tazbir, *TNSW w okresie okupacji*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy”, 1947, nr 1.

² P. Sosnowski, *Dzieje Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego 1905—1919*, Warszawa 1930, s. 10.

ogółu nauczycieli szkół średnich zatrudnionych w tym czasie w Królestwie (4337 osób)³.

Pozytywnym objawem wewnątrz samego SNP były tendencje do integrowania nauczycielstwa, wyrażające się dążeniem do połączenia się z oddzielnie działającym PZN, który skupiał nauczycieli szkół elementarnych i średnich⁴. Zdawano sobie sprawę, iż wspólne działanie przyspieszy skuteczność starań o poprawę niełatwej doli nauczycieli. Uzyskane z trudem porozumienie między SNP i PZN doprowadziło do połączenia się obu organizacji w lutym 1917 r.⁵

Ważną rolę w uaktywnianiu i jednoczeniu ogółu nauczycielstwa spełniło założone w 1915 r. Centralne Biuro Szkolne w Piotrkowie, które w ciągu roku istnienia zdołało rozwinąć wielostronną działalność w sprawach organizacji szkolnictwa i programów nauczania i zapoczątkować proces integracji nauczycielstwa Królestwa i Galicji⁶.

Najtrudniejsza była sytuacja na terenie zaboru pruskiego, gdzie od 1918 r. nauczyciele nie byli zrzeszeni w żadnej polskiej organizacji. Dopiero w 1918 r. doszło do założenia w Poznaniu, tajnego jeszcze, Towarzystwa Pedagogicznego oraz Powszechnego Towarzystwa Wychowawczego, które w tym samym roku połączyły się, tworząc Powszechne Towarzystwo Pedagogiczne. Skupiało ono ogół nauczycieli Wielkopolski⁷.

W latach wojny idea integracji ponadzaborowej wysunęła się na plan pierwszy w działalności TNSW w Galicji. Organizacja ta, nieprzerwanie od ponad 30 lat, systematycznie pracowała nad poprawą poziomu nauczania i wychowania w galicyjskim szkolnictwie średnim, dbała o krzewienie wiedzy pedagogicznej wśród nauczycieli, o ich pozycję zawodową i materialną. Doświadczenie i dorobek w pracy organizacyjnej i pedagogicznej czyniły z TNSW najbardziej kompetentną organizację do pokierowania procesem zjednoczenia nauczycieli ziem polskich. Uwidoczniło się to w podjęciu przez TNSW ważnych inicjatyw w przededniu od-

³ K. Konarski, *Dzieje szkolnictwa w byłym Królestwie Kongresowym 1915—1918*, Kraków 1973, s. 280.

⁴ Niestety, brak dokładnych informacji dotyczących liczebności członków PZN. Z danych szacunkowych wynikało, iż w 1908 r. związek zrzeszał ok. 393 członków, w latach 1909—1911 ok. 379. *Sprawy stowarzyszeń pedagogicznych i oświatowych*, „Nowe Tory”, 1908; 1909; 1911.

⁵ AAN w Warszawie, sygn. TNSW, t. 49: *Ostateczne warunki połączenia SNP i PZN opracowane przez Komisję obu organizacji w dniu 29 XII 1916 r.*; por. też: P. Sosnowski, *Dzieje Stowarzyszenia...*, s. 11, Z. Marciniak, *Procesy zjednoczeniowe w ruchu nauczycielskim w latach 1915—1919*, Warszawa 1963, s. 59.

⁶ H. Orsza-Radlińska, *Centralne Biuro Szkolne 1915—1916*, [w:] *Nasza walka o szkołę polską 1900—1917*, Warszawa 1934, s. 203.

⁷ J. Łęgowski, *Stan oświaty i szkolnictwa w Wielkopolsce i na Pomorzu od 1914 do 1921*, *Encyklopedia wychowawcza*, t. IX 1922, s. 47; por. też: P. Sosnowski, *40-lecie Towarzystwa Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych*, „Sprawy Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych”, 1924, nr 19.

zyskania niepodległego bytu państwowego. Zapoczątkował je apel redakcji „Muzeum” w 1916 r. skierowany do nauczycieli o jednoczenie wysiłków w pracy nad budową szkoły polskiej, o ścisłą współpracę, wymianę myśli, „zestrzelenie wszelkich sił dodatnich bez względu na kordony, partie i stanowiska”⁸. Od 1917 r. TNSW współdziałało w zorganizowaniu kilku zjazdów nauczycielskich, na których dyskutowano nad zasadniczymi sprawami organizacji szkoły w wolnej Polsce oraz nad zadaniami ruchu nauczycielskiego w przyszłości.

Na jednym z pierwszych takich zjazdów, odbytych w Krakowie w 1917 r., udział wzięła liczna delegacja nauczycieli Królestwa i Poznańskiego⁹. Podjęto wówczas szereg istotnych postanowień, z których najważniejsza dla dalszych zamierzeń integracyjnych stowarzyszeń nauczycielskich była decyzja o powołaniu Biura Szkolnictwa Polskiego w Krakowie. Z propozycją jego powołania na zjeździe wystąpił delegat oddziału SNP w Lublinie — Kazimierz Chmielewski, a nieco wcześniej myśl tę wysuwało koło krakowskie na walnym zgromadzeniu TNSW w Krakowie w 1916 r.¹⁰

Jeszcze w roku 1917 doszło do utworzenia Biura z siedzibą w Krakowie. Kierownictwo powierzono dr. Karolowi Dawidowskiemu z koła krakowskiego TNSW. Zakres zadań Biura zbliżony był do zadań byłego Centralnego Biura Szkolnego w Piotrkowie i — jak można przypuszczać — przejął jego zadania, tym bardziej że współpracowali z Biurem również ci sami ludzie. Biuro miało inicjować i utrzymywać kontakty pomiędzy stowarzyszeniami nauczycielskimi, osobami pracującymi twórczo w dziedzinie pedagogiki, pośredniczyć w rozwiązywaniu problemów szkolnych, informować o najważniejszych sprawach szkolnictwa w specjalnym biuletynie, a nadto prowadzić statystykę i gromadzić dokumentację szkolną. Do głównych jego zadań należało doprowadzenie do połączenia organizacji nauczycielskich. W ramach tego zadania Biuro pracowało nad programem zjazdów przygotowawczych, na których podjęto by wspólne uchwały dotyczące budowy polskiego szkolnictwa i zadań ruchu związkowego¹¹.

Na zjeździe delegatów organizacji nauczycielskich w Krakowie (w dniach 6—9 stycznia 1918 r.) kierownik Biura K. Dawidowski przedstawił projekt zjednoczenia wszystkich organizacji nauczycielskich na ziemiach polskich w ramach federacji. Projekt został zaakceptowany. Do

⁸ Na przetomie, „Muzeum”, 1916, z. 1.

⁹ O szkołę polską (protokół zjazdu delegacji stowarzyszeń nauczycielstwa z Królestwa, Poznańskiego i Galicji, odbytego w Krakowie w dniach 6, 7, 8, 9 stycznia 1918 r.), Lwów 1918, s. 1.

¹⁰ Rezolucje, uchwały i wnioski postawione na walnym zgromadzeniu TNSW: we Lwowie (11—12 VI 1916), „Muzeum”, 1916, z. 8—9.

¹¹ Przygotowania do zjazdu nauczycielskiego, „Muzeum”, 1917, z. 7; Z. Marciniak, *op. cit.*, s. 65.

jego urzeczywistnienia doszło na kolejnym zjeździe w Piotrkowie (27 sierpnia 1918)¹². Połączone organizacje przyjęły nazwę: Związek Polskich Towarzystw Nauczycielskich. Biuro Szkolnictwa Polskiego przyjęło funkcję organu wykonawczego związku (sekretariatu).

W skład Związku weszły następujące organizacje: SNP, TNSW Związek Nauczycieli Polskich Szkół Podstawowych, Związek Polskiego Nauczycielstwa Ludowego, Stowarzyszenie Nauczycieli w Krakowie, Polskie Towarzystwo Pedagogiczne we Lwowie i na Śląsku Cieszyńskim. Przewodniczącym związku został prof. dr Jan Kasprovicz. Położył on ogromne zasługi w utworzeniu federacji. Powierzenie mu funkcji prezesa, ze względu na powszechny szacunek i autorytet, miało istotne znaczenie w dalszych pracach przygotowawczych do ogólnopolskiego zjazdu nauczycielskiego.

W toku prac prowadzonych przez Biuro dojrzewiała myśl o połączeniu się dwóch sobie bliskich ideowo stowarzyszeń — SNP i TNSW. Organizacje te dążyły do pozyskania zwolenników wśród nauczycielstwa Wielkopolski, gdzie od 1918 r. wzmógł się ruch nauczycielski. Poza wspomnianym już Towarzystwem Pedagogicznym zawiązało się w Poznaniu Stowarzyszenie Nauczycieli i Nauczycielek Szkół Wyższych, które skupiało 300 członków¹³.

Etapem prowadzącym do zjednoczenia nauczycieli było tworzenie okręgów TNSW. Proces ten dokonywał się zgodnie z projektem statutu przyjętym przez walne zgromadzenie TNSW w Krakowie w dniu 3 lipca 1919 r. i ogólne zgromadzenie SNP w Warszawie w dniu 14 czerwca 1919 r. Projekt statutu przygotował dr Stanisław Weiner z Krakowa, nad ostatecznym zaś kształtem pracowała komisja złożona z członków TNSW i SNP oraz przedstawiciela środowiska poznańskiego. W jej składzie byli: Jan Chełmiński, Władysław Kopczewski (z Warszawy), Karol Dawidowski i wspomniany Stanisław Weiner (z Krakowa), Józef Piątek (ze Lwowa) oraz Adam Massalski (z Poznania)¹⁴.

We wrześniu 1919 r. doszło do przekształcenia poznańskiego koła Stowarzyszenia Nauczycieli i Nauczycielek Szkół Wyższych w okręg TNSW, a nieco wcześniej, w lipcu 1919, koła lwowskiego TNSW w okręg. Okręg lwowski był najliczniejszym wówczas okręgiem, skupiającym 2000 członków. Uchwała o przekształceniu w okręg kolejnego koła, warszawskiego, zapadła w dniu 28 grudnia 1919 r. Przyjęcie nowego statutu zamykało prawie 2-letni okres prac nad przekształceniem TNSW w orga-

¹² *Ogólnopolski Zjazd Nauczycieli w Piotrkowie (25—27 VIII 1918 r.)*, „Przegląd Pedagogiczny” 1918, nr 7—8; por. też: Z. Marciniak, *op. cit.*, s. 92; T. Szczechura, *Związek Nauczycielstwa Polskiego. Zarys dziejów 1919—1939*, Warszawa 1957, s. 30.

¹³ J. Łęgowski, *op. cit.*, s. 47; por. też: *Sprawozdanie Komisji Organizacyjnej TNSW*, „Przegląd Pedagogiczny”, 1920, nr 1.

¹⁴ *Sprawozdanie Komisji Organizacyjnej...*

nizację ogólnopolską. Formalne zjednoczenie SNP i TNSW oraz oddziału poznańskiego TNSW dokonało się w dniach 28—30 grudnia 1919 r. w Warszawie.

Zjednoczona organizacja nauczycieli szkół średnich przyjęła nazwę Towarzystwa Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych, z prawem używania dawnego skrótu TNSW. Na walnym zgromadzeniu TNSW 30 grudnia 1919 r. został wyłoniony zarząd główny. Weszli doń doświadczeni działacze obydwu byłych stowarzyszeń. Funkcję prezesa powierzono wieloletniemu członkowi SNP i współzałożycielowi tej organizacji dr Pawłowi Sosnowskiemu, dyrektorowi Instytutu Pedagogicznego w Warszawie, wiceprezesami zaś zostali długoletni aktywiści Stowarzyszenia — Józef Bojasiński i Karol Zagajewski, sekretarzem — Stefan Kwiatkowski, skarbnikiem zaś — Jan Chełmiński. Ponadto w skład zarządu głównego weszli: Karol Dawidowski, Józef Piątek — dyrektor Książnicy TNSW, Lucjan Zarzecki — redaktor, i Władysław Kopczewski — z-ca redaktora „Przeglądu Pedagogicznego”. Pełny zarząd składał się z 26 członków¹⁵.

Dążeniom integracyjnym SNP i TNSW towarzyszyły tendencje separatystyczne. Wynikały one z braku jednolitego poglądu nauczycieli na cele i zadania ruchu związkowego. Różnice poglądów dotyczyły kwestii podstawowej: czy połączona organizacja ma być instytucją czysto zawodową, troszczącą się przede wszystkim o poprawę bytu materialnego i warunków pracy nauczycieli, czy też stowarzyszeniem wzorowanym na koncepcji TNSW i zbliżonego doń SNP, łącznie traktujących problemy zawodowe i ideowe nauczycieli z walką o jakość szkoły średniej. Za utworzeniem organizacji czysto zawodowej wypowiedali się głównie członkowie PZN, którzy po bardzo krótkim okresie przynależności do SNP jeszcze w 1917 r. wystąpili z jego szeregów. Zorganizowali oni Związek Zawodowy Nauczycieli Polskich Szkół Średnich (ZZNPSS) z siedzibą w Warszawie¹⁶. Prezesem tego związku został aktywny działacz oświatowy, prof. fizyki, Stanisław Kalinowski, który przez krótki okres pełnił równoległe funkcję prezesa okręgu warszawskiego TNSW. Należy nadmienić, iż w początkowym okresie można było być członkiem zarówno TNSW, jak i ZZNPSS.

Innym przejawem separatyzmu w ruchu związkowym było wyłonienie się ze SNP niezależnego zrzeszenia pod nazwą Delegacji Rad Pedagogicznych Szkół Średnich w Warszawie. Kierując się tą samą argumentacją co wspomniana wyżej grupa PZN na Konferencji 17 grudnia 1917 r. delegaci podjęli decyzję o usamodzielnieniu się. Konferencja ta zwołana była z inicjatywy SNP w celu omówienia sytuacji nauczycieli szkół śred-

¹⁵ *Protokół wolnego zgromadzenia TNSW w Warszawie (20—30 XII 1919 r.)*, „Przegląd Pedagogiczny”, 1920, nr 1.

¹⁶ P. Sosnowski, *Dzieje Stowarzyszenia...*, s. 102; T. Szczechura..., s. 48.

nich w Warszawie. Przewodniczącym Delegacji był Adam Szpadkowski, sekretarzem zaś — Stefan Kreczmar¹⁷. Delegacja objęła swym zasięgiem ogół gimnazjów stołecznych, rozszerzając zakres programu pracy aktualnymi i wymagającymi szybkiego rozwiązania problemami codziennego życia nauczycieli i szkoły. Począwszy od 1922 r. Delegacja koncentrowała się na walce o zrównanie w uprawnieniach pracowników państwowych z nauczycielami szkół średnich miejskich, społecznych i prywatnych w byłej Kongresówce. Dalsze losy Delegacji wymagałyby oddzielnych badań, co wykracza poza ramy tej rozprawy.

CELE I ZADANIA TNSW — PRÓBY PRZYSTOSOWANIA TRADYCJI DO AKTUALNYCH POTRZEB ŻYCIA

W początkach działalności TNSW na plan pierwszy wysuwało problem szkoły średniej, jej poziomu nauczania i wychowania, popierało wszelkie inicjatywy służące poprawie pracy szkół, podnoszeniu wiedzy naukowej i zawodowej nauczycieli oraz umacnianiu ich autorytetu.

Po 1919 r. TNSW kontynuowało tę tradycję, wysuwając jednak na czoło zagadnienia nauczycieli: troskę o ich przygotowanie do pracy pod względem naukowym, zawodowym i obywatelskim, o byt materialny, warunki pracy. Dążyło również do zapewnienia nauczycielom wpływu na kształtowanie polityki w zakresie szkolnictwa średniego.

Statut z 1919 r. następująco formułował cele ideowe i zawodowe TNSW: dążenie do stworzenia warunków pogłębienia wiedzy naukowej, pedagogicznej i obywatelskiej nauczycieli, umocnienia solidarności zawodowej tej grupy poprzez tworzenie atmosfery koleżeństwa i wzajemnej życzliwości. Do zadań TNSW należała troska o zapewnienie mu właściwych warunków pracy i odpowiedniego wynagrodzenia, obrona zagrożonych interesów zawodowych, a nadto zapewnienie wpływu na sprawy szkolnictwa średniego i dbanie o należną pozycję tej grupy zawodowej w społeczeństwie¹⁸.

Zadania te TNSW miało realizować m. in. poprzez organizowanie kursów, odczytów, pogadanek, poświęconych zagadnieniom pedagogicznym i organizacyjno-zawodowym, występowanie z inicjatywami sprzyjającymi rozwojowi i doskonaleniu szkolnictwa średniego oraz zakładanie i prowadzenie własnych szkół.

Zgodnie z tradycją TNSW pozostawało organizacją „otwartą”, co oznaczało, iż członkiem mógł zostać każdy interesujący się problematyką szkoły. Rekrutacja członków spoza warstw nauczycielskich oznaczała, iż organizacja ta starała się o poparcie społeczeństwa i pragnęła ścisłej

¹⁷ Z. Zagórowski, *Spis nauczycieli szkół wyższych, średnich i zawodowych*, Warszawa 1924, s. 444.

¹⁸ Statut TNSW, „Przegląd Pedagogiczny”, 1920, nr 1.

z nim współpracy w celu szybkiego eliminowania wszelkich nieprawidłowości w funkcjonowaniu szkół średnich.

Przekształcenie TNSW w organizację ogólnopolską spowodowało potrzebę rozszerzenia dotychczasowej jego struktury z dwu- na trójstopniową.

Najniższym szczeblem i zarazem najważniejszym ogniwem w strukturze TNSW pozostawało nadal koło, którego zadaniem było rozwijanie działalności w ramach nakreślonych statutem i wspieranie władz zarządu głównego inicjatywami, które sprzyjały poprawie warunków nauczenia i wychowania w szkołach średnich. Warunki zakładania kół i ich struktura pozostawały bez zmian w stosunku do postanowień poprzednich statutów. Decyzję o zawiązaniu koła mogła podjąć grupa 10-osobowa, która wyłaniała spośród siebie zarząd (przewodniczący, z-ca, sekretarz, skarbnik). Zainteresowania członków mogły być rozwijane w sekcjach specjalistycznych, tworzonych przy kołach, przy okręgach lub przy zarządzie głównym.

Nowością w postanowieniach statutu było wyłonienie zarządów okręgów TNSW. Okręgi obejmowały koła znajdujące się na obszarze podlegającym kuratorium danego okręgu szkolnego. Zadaniem zarządu, składającego się z 14-osobowego zespołu wyłonionego spośród delegatów kół, było kierowanie i koordynowanie pracą kół, realizowanie uchwał zjazdów okręgowych oraz informowanie władz zarządu głównego o przebiegu pracy w podlegających im kołach. Statut pozostawiał kołom i zarządom okręgowym duży zakres samodzielności w kształtowaniu programu pracy i sposobu jego realizowania.

Zarząd główny był zobowiązany do wykonywania uchwał walnego zgromadzenia i kierowania całokształtem zadań nakreślonych w statucie. Czynności te sprawował on przy pomocy sekretariatu zwanego wydziałem.

Prawo decydowania o wszystkich sprawach TNSW oraz kierunku jego działalności należało do walnego zgromadzenia. Walne zgromadzenie dokonywało wyboru nowych władz, rozliczało z pracy ustępujący zarząd, uchwalało zmianę statutu oraz przyjęcie lub odrzucenie rocznych sprawozdań. W posiedzeniach walnego zgromadzenia mogli uczestniczyć wszyscy członkowie, prawo głosu wyborczego zachowali jednakże delegaci, wybrani na zjazdach okręgowych według przyjętych ustaleń (na 25 członków wybierano jednego delegata).

TNSW zgodnie z tradycją pozostało organizacją samofinansującą się — podstawę funduszu tworzyły składki członków.

Przedstawione zasadnicze założenia statutu przetrwały do końca działalności TNSW, co nie oznacza, iż nie były podejmowane próby zmian. Występowały one pod wpływem pogarszającego się ogólnie trudnego położenia materialnego nauczycieli oraz braku zrównania w uprawnieniach nauczycieli szkół prywatnych z państwowymi. Nasilała się w związku

z tym krytyka władz naczelnych TNSW za nie dość energiczną obronę interesów zawodowych nauczycieli, brak zdecydowanej postawy wobec władz państwowych. Zdaniem części członków TNSW nie spełniało swoich podstawowych obowiązków statutowych. Sytuacja ta przyczyniła się do podważenia jego założeń koncepcyjnych, wzrostu zainteresowania członków przekształceniem go w organizację czysto zawodową. Dano temu wyraz na walnym zgromadzeniu w Wilnie w 1925 r., domagając się rewizji założeń ideowych. W obronie dotychczasowej linii ideowej TNSW wystąpił wówczas Zenon Klemensiewicz z koła krakowskiego, który w swym referacie przedstawił dorobek TNSW, przyczyniając się do odłożenia przez walne zgromadzenie zmian założeń koncepcyjnych¹⁹.

Nie ustawały jednak dyskusje domagające się modernizacji TNSW. Były to głosy różnego rodzaju i występowały na różnym szczeblu. Inicjował je np. przewodniczący koła bydgoskiego, Paweł Peliński, zafascynowany ideą syndykalistyczną, w której upatrywał szansę wzmocnienia organizacyjnego, rozszerzenia zakresu działalności, a przede wszystkim spotęgowania poczucia wspólnoty, co w ruchu zawodowym uważał za bardzo cenne. Proponował on wyłączenie z programu prac zagadnień ideowo-wychowawczych (które winny być przekazane innym organizacjom, np. nowo założonemu Towarzystwu Edukacji Narodowej) i całkowitą koncentrację na sprawach zawodowych²⁰. Myśl syndykalistyczna nie wywołała wprawdzie szerszej dyskusji wśród członków TNSW, zauważalne były jednak przyjawy zainteresowania w zarządzie głównym. Dowodziła tego inicjatywa redakcji „Przeglądu Pedagogicznego”, w wyniku której opublikowano cykl artykułów zamówionych u znawców teorii syndykalizmu²¹. Aczkolwiek redakcja starała się nie zajmować oficjalnego stanowiska w tej sprawie, to fakt inspirowania na łamach „Przeglądu” dyskusji nad modelem TNSW wskazywał, iż odczuwana była potrzeba reformy.

Były też próby oddolnego reorganizowania w myśl założeń syndykatu podjęte przez Pelińskiego w kole bydgoskim. Zostały one zahamowane przez zarząd główny TNSW. W dyskusji nad reformą organizacyjną pa-

¹⁹ Z. Klemensiewicz, *Podstawy ideowe TNSW*, „Sprawy Towarzystwa...”, 1925, nr 23—24, AAN w Warszawie, sygn. TNSW, t. 55: *Uchwały walnego zgromadzenia TNSW w Wilnie (17—18 IV 1925 r.)*.

²⁰ P. Peliński, *Mohikanie oświaty*, „Przegląd Pedagogiczny”, 1929, nr 27; tenże, *Pod gradem sumienia*, „Przegląd Pedagogiczny” 1929, nr 29; tenże, *TNSW czy syndykat nauczycielski*, „Przegląd Pedagogiczny”, 1930, nr 9; tenże, *O potrzebie przebudowy TNSW w organizację syndykalistyczną*, AAN w Warszawie, sygn. TNSW, t. 72: *Protokół z posiedzenia ZG TNSW w Warszawie (22—23 VI 1930 r.)*.

²¹ T. Bigo, *Syndykalizm a zawodowa organizacja nauczycielska*, „Przegląd Pedagogiczny”, 1930, nr 23 i 24; J. W., *Którędy droga?*, „Przegląd Pedagogiczny”, 1930, nr 25, 26, 27, 28; Z. Wróblewski, *Syndykat — związek zawodowy czy stowarzyszenie*, „Przegląd Pedagogiczny”, 1930, nr 29.

dały propozycje rozbicia tej organizacji na cztery autonomiczne sekcje: nauczycieli szkół średnich ogólnokształcących prywatnych, państwowych i szkół zawodowych państwowych i prywatnych. W 1925 r. wyłoniła się z łona TNSW grupa dyrektorów szkół średnich ogólnokształcących i zawodowych, którzy utworzyli niezależne Stowarzyszenie Dyrektorów Szkół Średnich Państwowych. Stowarzyszenie to pozostawało nadal w ścisłym kontakcie z macierzystym TNSW i przez zachowanie przynależności członkowskiej utrzymało stałą współpracę z TNSW. Fakt jednakże wyłamania się z macierzystej organizacji był przejawem niezadowolenia tej grupy ze sposobu reprezentowania przez TNSW ich interesów²².

Głęboki kryzys organizacyjny przeżyło TNSW po roku 1930, kiedy to wyłoniła się opozycja złożona głównie z członków koła krakowskiego. Grupa ta wyraziła niezadowolenie z postawy zarządu głównego TNSW wobec polityki szkolnej władz państwowych. Powstały na tym tle konflikt doprowadził do wewnętrznego rozłamu i wyłonienia się oddzielnego Zrzeszenia Nauczycieli Szkół Wyższych w 1932 r. Rozłam ten trwał krótko — już bowiem w 1935 r. doszło do ponownego połączenia się, przy zachowaniu dotychczasowych podstawowych założeń koncepcyjnych²³. Wyrazem gotowości do współdziałania z rządem było podpisanie deklaracji o współpracy z Obozem Zjednoczenia Narodowego. Podpisując ją TNSW wyrażało aprobatę dla zawartych w niej zasad wychowania narodowego²⁴.

Potrzeby zmian organizacyjnych TNSW podnoszono także pod koniec lat trzydziestych, nie zdołano już jednak opracować konkretnych propozycji²⁵.

ROZWÓJ ORGANIZACJI TNSW

Lata 1920—1925 były okresem krzepnięcia tej organizacji, tworzenia nowych kół i wzrostu liczby członków.

Bezpośrednio po połączeniu się SNP i TNSW ukształtowały się cztery okręgi: warszawski, lwowski, poznański, a od 1921 r. — krakowski. W 1921 r. na ogółem 10668 nauczycieli szkół średnich członkami TNSW było 4407 osób skupionych w 103 kołach, stanowiło to ok. 35% nauczycieli. W 1925 r. wraz z ukształtowaniem się okręgów szkolnych liczba okręgów TNSW wzrosła do 10. Były to następujące okręgi: łódzki, poznański, białostocki (od 1931 r. na jego miejsce powstał lubelski), wileń-

²² W. Gałęcki, *Jeszcze raz przez życie. Wspomnienia*, Warszawa 1966, s. 247.

²³ *Zjednoczenie — deklaracja*, „Przegląd Pedagogiczny”, 1935, nr 16; por. też: *Protokół dorocznego walnego zgromadzenia TNSW w Warszawie (11—12 1935 r.)*, „Przegląd Pedagogiczny”, 1935, nr 3.

²⁴ AAN w Warszawie, sygn. TNSW, t. 80: TNSW a OZN.

²⁵ *Sprawozdanie ZG TNSW od 1 VI 1936 do 31 III 1937*, „Przegląd Pedagogiczny”, 1937, nr 7—8.

ski, śląski, poleski, warszawski, lwowski, poznański i krakowski. W okręgach było ogółem 207 kół i 7612 członków²⁶. W porównaniu z liczbą 14681 zatrudnionych w szkołach średnich nauczycieli w latach 1924—1925, stanowiło to około 50% zrzeszonych w TNSW. Był to dowód dużego zainteresowania nauczycieli tą organizacją i przejaw rosnącego autorytetu TNSW. Już jednakże w latach następnych zainteresowanie to osłabło. Nieznaczny spadek liczby członków zaznaczył się w 1926 r., a spowodowany był trwającą trudną sytuacją materialną nauczycieli i słabą perspektywą na szybką zmianę tego stanu. Dla części członków TNSW składka (w wysokości 18 zł rocznie) była zbyt wysoka, a zaleganie w opłatach powodowało skreślenie z listy członków. W latach 1927—1928 następowało dalsze zmniejszanie się liczby członków, wynikające ze spadku zatrudnienia nauczycieli (por. tab. 1). Rosło niezadowolenie nauczycieli z polityki oświatowej państwa i braku zdecydowanej postawy władz TNSW.

Tabela 1. Członkowie TNSW w latach 1925—1932

Lata	Liczba nauczycieli	
	zatrudnionych w szkołach średnich	zrzeszonych w TNSW
1924/25	14 681	7 612
1925/26	14 733	7 353
1927/28	10 762	6 400
1931/32	13 756	ok. 6 285

Źródło: opracowano na podstawie rocznych sprawozdań TNSW od lat 1921 do 1939 zamieszczonych w „Przeglądzie Pedagogicznym”, w *Roczniku statystyki z lat 1924, 1927* oraz w *Małym roczniku statystycznym z lat 1931, 1932*.

Spadek liczby członków był sygnałem zauważalnego obniżania się prestiżu organizacji w środowisku nauczycielskim jako rzecznika interesów ogółu nauczycieli szkół średnich. Wykorzystywali to jej przeciwnicy, głównie na prowincji. Zdarzały się przypadki wywierania przez administrację szkolną presji na członkach TNSW, by opuszczali szeregi, stosowano w tym celu szantaże (np. groźba przeniesienia do innej szkoły, anonimy do władz wojewódzkich itp.). Ta nieprzychylna atmosfera nie mogła przysparzać sympatyków TNSW, zwłaszcza wśród młodych kadr nauczycielskich. Problem ten był podnoszony na specjalnej naradzie zarządu głównego TNSW w Warszawie w 1928 r.²⁷

²⁶ *Sprawozdanie roczne ZG TNSW*, „Przegląd Pedagogiczny”, 1926, nr 11.

²⁷ *Ważne narady. Posiedzenie pełnego zarządu głównego TNSW w Warszawie 7—8 I 1928 r.* „Przegląd Pedagogiczny”, 1928, nr 2.

Najtrudniejszą sytuację przeżywała organizacja ta w latach 1932—1935, kiedy doszło do wyłonienia się opozycji i utworzenia oddzielnego związku, co jeszcze bardziej osłabiło prestiżowo TNSW. Można przypuszczać, iż wydarzenie to było wyrazem ideowego i zawodowego konfliktu organizacji. Niestety, nie dysponujemy danymi o stanie liczbowym członków TNSW w tym czasie. Orientację o rozmiarach kryzysu daje lakoniczna informacja sekretarza TNSW, Tadeusza Mikułowskiego, stwierdzająca, iż zaledwie 7 kół liczyło ponad 50 członków²⁸.

W końcu lat trzydziestych obserwuje się jednak proces powolnego odradzania się TNSW. W 1931 r. liczba członków wynosiła 1400, skupionych w 125 kołach, a w 1938 r. wzrosła do ok. 2000, a liczba kół — do 160²⁹.

W składzie członków TNSW spotykamy osoby zasłużone dla oświaty i nauki. Stanowiło to niewątpliwie siłę tej organizacji. Brak dokładnych danych statystycznych uniemożliwia przeprowadzenie analizy struktury zawodowej członków, co byłoby interesujące z punktu widzenia zakresu oddziaływania. Na przykładzie danych z 1930 r. można wnioskować, iż trzon jego stanowili nauczyciele szkół średnich. Na ogólną liczbę 6700 członków w 1930 r. nauczycielami było 5400, a 96 — pracownikami nauki, urzędnikami MWRiOP, kuratorami szkolnymi itp.³⁰

Wśród grupy pracowników naukowych zrzeszonych w TNSW były jednostki o dużym autorytecie naukowym i społecznym. Zaszczytą funkcję prezesa w latach 1926—1932 pełnił Wacław Sierpiński, profesor Uniwersytetu Warszawskiego, wybitny matematyk, współtwórca warszawskiej szkoły matematycznej; w latach 1933—1934 — Władysław Grabski, profesor SGGW, ekonomista, historyk i polityk; w latach 1935—1939 — Władysław Tatarkiewicz, filozof i historyk sztuki, profesor Uniwersytetu Warszawskiego.

Pracownicy nauki z dużym zaangażowaniem pracowali w kołach macierzystych. Ignacy Chrzanowski, Władysław Heinrich, Zenon Klemensiewicz — w okręgu krakowskim; Jan Kasproicz, Ludwik Jaxa-Bykowski, Antoni Łomnicki — w okręgu lwowskim; Bogdan Nawroczyński i Bogdan Suchodolski, Stefan Straszewski i Stefan Thugutt — w okręgu warszawskim. Członkami TNSW byli też politycy: Maciej Rataj i Sławomir Czerwiński.

²⁸ Protokół dorocznego walnego zgromadzenia TNSW w Warszawie (2—3 V 1937 r.), „Przegląd Pedagogiczny”, 1937, nr 12—13.

²⁹ Sprawozdanie ZG TNSW od 3 V 1937 do 3 II 1938, „Przegląd Pedagogiczny”, 1938, nr 3—4.

³⁰ Sprawozdanie ZG TNSW za lata 1929—1930, „Przegląd Pedagogiczny”, 1930, nr 19.

FORMY DZIAŁALNOŚCI KÓŁ

Działalność kół opierała się na formach wypracowanych w przeszłości (tj. przed odzyskaniem niepodległości państwowej), zróżnicowanych przez dostosowanie ich do specyficznych potrzeb regionów. Najważniejsze formy tej działalności obejmowały: dokształcanie zawodowe nauczycieli, rozwój oświatowo-kulturalny w regionach, wydawnictwa oraz samopomoc koleżeńska.

TNSW przywiązywało wielką wagę do pogłębiania umiejętności zawodowych nauczycieli oraz integrowania środowiska nauczycielskiego. Zadania te pełniły sekcje zainteresowań przedmiotowych, w których ramach organizowane były w okręgach zjazdy nauczycieli określonych specjalności lub zjazdy ogólnopolskie.

Najbardziej rozpowszechnione były sekcje: polonistyczne, filologiczne, matematyczno-przyrodnicze, geograficzne (geograficzno-historyczne), przyrodnicze, wychowania fizycznego i pedagogiczne. Istniały też mniej liczne, jak np. sekcje rysunków i wychowania muzycznego. Aktywność sekcji była różna, niektóre z nich, jak np. sekcje polonistyczne kół: warszawskiego, krakowskiego, wileńskiego, wyróżniały się niezwykle prężną działalnością, a dorobek ich stanowił cenną pomoc w pracy Ministerstwa w korygowaniu programów i metod nauczania j. polskiego. Przykładem takiej współpracy były ogólnopolskie zjazdy nauczycieli-polonistów, zorganizowane w latach 1924 i 1930 z inicjatywy sekcji polonistycznych³¹. Miały one ważne znaczenie nie tylko dla koordynowania ministerialnych programów nauczania j. polskiego, ale przyczyniały się również do wzbogacenia przez nauczycieli metodyki nauczania. Liczny udział nauczycieli akademickich w zjazdach dowodził ich zainteresowania poziomem nauczania w szkołach średnich.

Dużą aktywność, choć już nie tak systematyczną, rozwijały również inne sekcje, jak np. geograficzna i języków nowożytnych przy kole krakowskim³². Koła te współpracowały z Ministerstwem udoskonalając programy nauczania i ujednolicając nomenklaturę geograficzną. Temu celowi poświęcone zostały dwa ogólnopolskie zjazdy geografów w latach

³¹ W obradach pierwszego zjazdu polonistów w Warszawie czynny udział wzięli: Zygmunt Łempicki, Kazimierz Nitsch, Antoni Kryński, Jan Bystroń, Bogdan Nawroczyński i inni. L. Skoczylas, *Ogólnopolski Zjazd Polonistów*, „Sprawy Towarzystwa...”, 1923, nr 16; *I Ogólnopolski Zjazd Nauczycieli Polonistów 24—26 IV 1924*, „Sprawy Towarzystwa...”, 1924, nr 4; por. też: W. Kopczeński, *Pamiętnik I-go Ogólnopolskiego Zjazdu Polonistów*, Warszawa 1925, M. Tazbir (red.), *Pamiętnik II-go Zjazdu Ogólnopolskiego Polonistów w Krakowie*, Warszawa 1931, *Sprawozdanie ZG TNSW za lata 1930—1931*, „Przegląd Pedagogiczny” 1931, nr 11.

³² *Sprawozdanie ZG TNSW od 30 III do 15 V 1922*, „Sprawy Towarzystwa...”, 1922, nr 20; *Ogólnopolski Zjazd Nauczycieli Geografów*, „Przegląd Pedagogiczny”, 1926, nr 21.

1922 i 1926, zorganizowane przez okręg krakowski przy finansowej pomocy MWRiOP.

Dużym zainteresowaniem wśród nauczycieli cieszyły się kursy naukowo-dydaktyczne poświęcone nauczaniu objętych programem przedmiotów, np. w 1927 r. Okręg śląski TNSW uruchomił cykl wykładów z zakresu języka polskiego, historii literatury, matematyki, geografii i fizyki, angażując w charakterze wykładowców krakowskich profesorów uniwersyteckich, m.in.: Kazimierza Nitscha, Witolda Wilkosza, Jerzego Smoleńskiego. Koło w Królewskiej Hucie (Zabrze) organizowało w ramach poglądowego nauczania geografii krajoznawcze wyjazdy zagraniczne. Dzięki kursom i wysiłkom nauczycielstwa znaczna część kadry szkolnictwa śląskiego uzyskała pełne kwalifikacje, co przyczyniło się do podniesienia poziomu szkolnictwa polskiego w tym regionie kraju.

Z ceną inicjatywą wystąpiły okręgi: śląski, łódzki, domagające się utworzenia placówek, które dokształcałyby czynnych nauczycieli. Okręg łódzki doprowadził w 1921 r. do uruchomienia Instytutu Nauczycielskiego w Łodzi, a w 1928 r. okręg śląski powołał do życia Instytut Pedagogiczny w Katowicach³³. Stały się one załączkami uczelni wyższych.

Stosunkowo krótką żywotność przejawiał Instytut Nauczycielski w Łodzi, działał tylko 6 lat i prowadził dokształcanie nauczycieli w zakresie następujących przedmiotów: języka polskiego, historii, geografii, przyrody, matematyki, fizyki, chemii, biologii i filologii klasycznej. Studium pedagogiczne zapoznawało nauczycieli z metodyką nauczania i problematyką wychowania. Poziom wykładów zapewniali pracownicy naukowcy z uniwersytetów: we Lwowie, Krakowie i Warszawie. Popularność Instytutu wśród nauczycieli szybko jednak malała, gdyż uczelnia ta nie dawała absolwentom żadnych uprawnień i w rezultacie Instytut przestał istnieć w 1927 r. Z zamknięciem Instytutu Nauczycielskiego należałoby łączyć starania łódzian o zorganizowanie uczelni wyższej typu humanistycznego. Jej załączkiem było powstanie w Łodzi, w 1928 r., filii warszawskiej Wolnej Wszechnicy Polskiej³⁴.

Rolę surogatu uczelni wyższej w województwie śląskim spełniał Instytut Pedagogiczny w Katowicach. Koncepcja Instytutu została dostosowana do potrzeb szkolnictwa śląskiego, a uprawnienia absolwentów

³³ E. Czernichowski, *Organizacja i znaczenie Instytutu Pedagogicznego w Katowicach*, „Chowanna”, 1939, nr 2; T. Dobrowolski, *Geneza i początki Instytutu Pedagogicznego w Katowicach*, Katowice 1960; W. Zarembina, *Powstanie i rozwój Wyższej Szkoły Pedagogicznej*, [w:] *Wyższa Szkoła Pedagogiczna 1950—1968*, Katowice 1974, s. 12.

³⁴ K. Baranowski, *Oddział Wolnej Wszechnicy Polskiej w Łodzi, 1928—1929*, Łódź 1977, s. 13, *Instytut Nauczycieli TNSW w Łodzi*, „Sprawy Towarzystwa...”, 1922, nr 25; por. też: *Instytut Nauczycielski Koła Łódzkiego TNSW*, „Muzeum”, 1922, z. 3.

Instytutu sprzyjały zainteresowaniu nauczycieli w podejmowaniu nauki w tej placówce³⁵.

Program studiów kładł nacisk na rozwój badań pedagogicznych i pedagogizację czynnych nauczycieli, lekarzy, higienistek oraz psychologów szkolnych i był przystosowany do studiów pedagogicznych w uniwersytetach. Opiekę naukową sprawowała kadra uniwersytecka z Krakowa i Poznania. Dyrektorem Instytutu został prof. dr Zygmunt Mysłakowski z Uniwersytetu Jagiellońskiego, który włożył wiele starań w racjonalny jego rozwój. Z inicjatywy Z. Mysłakowskiego Instytut wydawał od 1929 r. kwartalnik „Chowanna”, poświęcony różnym problemom nauczania i wychowania, który ukazuje się do dnia dzisiejszego. Dzięki pozyskaniu do współpracy czołowych pedagogów kwartalnik stał się jednym z najpoważniejszych czasopism pedagogicznych w Polsce.

Pomyślny rozwój Instytutu był możliwy dzięki dotacjom Towarzystwa Instytutu Pedagogicznego i finansowemu poparciu władz województwa śląskiego. Efektywność Instytutu wyrażała się wykształceniem w okresie dziesięciu lat (1928—1939) 411 czynnych nauczycieli³⁶.

Należy ponadto zauważyć, iż utworzenie Instytutu Pedagogicznego w Katowicach przyczyniło się do założenia w 1930 r. w Bytomiu niemieckiej Akademii Pedagogicznej, która dokształcała nauczycieli szkół powszechnych dla Opolszczyzny.

Na podkreślenie zasługuje aktywność kół TNSW w dziedzinie krzewienia oświaty, co znalazło wyraz w organizowaniu kursów zawodowych, szkół przysposabiających do zawodu, szkół średnich o różnym stopniu zaawansowania oraz kursów maturalnych dla absolwentów seminariów nauczycielskich. Działalność tę rozwijało 14 kół w następujących okręgach: krakowskim, lubelskim, poznańskim, śląskim, pomorskim i warszawskim³⁷. W ten sposób TNSW dawało inicjatywę i powodowało powstawanie instytucji oświatowych oraz wydawnictw, które następnie zaczynały żyć własnym życiem. W 1925 r. TNSW utrzymywało szkoły handlowe w następujących miejscowościach: Sandomierzu, Sanoku, Suwałkach, Kaliszu i Kowlu. Organizowało kursy maturalne w Kowlu i w Królewskiej Hucie (Zabrze), a seminaria nauczycielskie w Dębicy, Mielcu, Łucku wraz ze szkołą ćwiczeń. TNSW utrzymywało szkołę powszechną w Zamościu, a w Wołkowysku — klasę VI tej szkoły. Okręg lwowski zorganizował w 1932 r. we Lwowie szkołę średnią ogólnokształcącą typu humanistycznego dla dorosłych. Była to 3-letnia szkoła roz-

³⁵ Absolwenci Instytutu Pedagogicznego mieli pierwszeństwo przy ubieganiu się o stanowiska inspektorów i kierowników w szkołach średnich oraz prawo pobierania osobnego dodatku do „uposażenia służbowego”. T. Dobrowolski, *op. cit.*, s. 24.

³⁶ *Op. cit.*, s. 24.

³⁷ *Sprawozdanie roczne ZG TNSW od 1 III 1925 do 1 III 1926*, „Przegląd Pedagogiczny” 1926, nr 11.

wojowa przyjmująca absolwentów III klasy gimnazjalnej lub VII klasy szkoły powszechnej. Uczyło się w niej 100 słuchaczy w wieku 20—30 lat. Analogiczna szkoła powstała również w Warszawie z inicjatywy koła warszawskiego³⁸.

Spóecznie ważne inicjatywy w regionach rozwijały sekcje higieny i wychowania fizycznego w okręgach: lwowskim, śląskim i warszawskim. Okręg lwowski wyróżniał się programem zwalczającym choroby społeczne, jak alkoholizm i gruźlica. Organizowano regularne prelekcje poświęcone szkodliwości nadużywania alkoholu, higienie życia codziennego i racjonalnemu żywieniu. Podjęto również ścisłą współpracę z Towarzystwem do Walki z Gruźlicą, jej efektem było doprowadzenie do powstania specjalistycznej Przychodni Przeciwgruźliczej we Lwowie oraz szkół sanatoryjnych dla młodzieży dotkniętej tą niebezpieczną chorobą. Ogromne zaangażowanie w tych pracach wykazywał Jan Kasprzewicz, który doprowadził do założenia Towarzystwa Gimnazjów Sanatoryjnych³⁹.

W działalności społeczno-oświatowej kół i okręgów istotną rolę odgrywały wydawnictwa. TNSW popierało wydawanie czasopism specjalistycznych oraz wydawnictw ogólnych popularyzujących wiedzę pedagogiczną.

W ramach czasopism specjalistycznych, których celem było pogłębianie wiedzy metodycznej nauczycieli i naukowej o nauczonym przedmiocie, wyróżnić należy „Pedagogium”, „Szkolnictwo Zawodowe”, „Wychowanie Fizyczne”, „Przegląd Matematyczno-Fizyczny”, „Czasopismo Geograficzne”, „Przegląd Humanistyczny”.

„Pedagogium” było miesięcznikiem Sekcji Seminariów Nauczycielskich, ukazującym się od 1925 r. pod redakcją Antoniego Mikulskiego z koła krakowskiego. Miesięcznik służył doskonaleniu zawodowemu nauczycieli zatrudnionych w seminariach nauczycielskich. Na jego łamach publikowano artykuły o organizacji nauczania w seminariach w kraju i poza jego granicami, informowano o problemach zawodowych nauczycieli i zamieszczano recenzje najnowszych wydawnictw pedagogicznych. Czasopismo to cieszyło się dużą popularnością także wśród nauczycieli szkół powszechnych⁴⁰.

Miesięcznikiem było również „Szkolnictwo Zawodowe” o profilu zbliżonym do „Pedagogium”. Czasopismo to przeznaczone było dla nauczycieli średnich szkół zawodowych. Oprócz artykułów problemowych in-

³⁸ *Gimnazjum nowoczesne dla dorosłych, Kursy dokształcające TNSW*, „Przegląd Pedagogiczny”, 1932, nr 7 i 23.

³⁹ AAN w Warszawie. sygn. TNSW, t. 12: *Protokoły posiedzeń ZG TNSW w latach 1926—1932*; por. też: Sprawozdania koła warszawskiego zamieszczane w „Przeglądzie Pedagogicznym” w latach 1926—1932.

⁴⁰ *Sprawozdanie ZG TNSW od 15 IV 1924 do 1 III 1925*, „Sprawy Towarzystwa...”, 1925, nr 15 i 16; „Pedagogium”, 1925, nr 5—7.

formowało na bieżąco o życiu szkół zawodowych i ich problemach. Do 1929 r. redakcją jego zajmował się okręg warszawski, a następnie okręg śląski, gdzie szkolnictwo zawodowe było najlepiej rozwinięte. Ta bardzo ważna działalność publicystyczna dotyczyła nowego i niezmiernie ważnego problemu, a mianowicie doskonalenia nauczycieli dla szkół zawodowych i krzewienia idei samokształcenia wśród tej grupy.

Węższy profil tematyczny miały: „Przegląd Matematyczno-Fizyczny”, redagowany przez Stefana Straszewicza i Władysława Wóytowicza z Politechniki Warszawskiej; „Czasopismo Geograficzne”, redagowane przez J. Jurczyńskiego; oraz „Wychowanie Fizyczne”, założone i redagowane przez Eugeniusza Piaseckiego. To ostatnie było jedynym wtedy naukowym organem polskim w tej dziedzinie i skupiało najwybitniejszych specjalistów wychowania fizycznego i nauk pokrewnych. Publikowało wiele oryginalnych artykułów z tej dziedziny, przyczyniając się do rozwoju teorii wychowania fizycznego.

Z myślą o nauczycielach przedmiotów filologicznych ukazywał się w latach 1920—1930 miesięcznik „Przegląd Humanistyczny”. Było to czasopismo o charakterze literackim i pedagogicznym, zamieszczające rozprawy z dziedziny nauk filologicznych i artykuły związane z dydaktyką nauczania tych przedmiotów. Rozbudowany dział recenzyjny, poświęcony omówieniu podręczników szkolnych, oraz wykazy bibliograficzne podręczników i pomocy naukowych ułatwiały pracę nauczycielom humanistom. Redaktorem „Przeglądu Humanistycznego” był Wiktor Wąsik.

Popularyzacji wiedzy pedagogicznej służyły również „Przegląd Pedagogiczny”, „Sprawy Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych” oraz „Kultura i Wychowanie” ukazujące się od 1933 r. jako dodatek do „Przeglądu Pedagogicznego” i „Muzeum”.

„Przegląd Pedagogiczny” zajmował wyjątkowe miejsce wśród czasopism TNSW, łączył bowiem informacje o ogólnych problemach szkół średnich z zagadnieniami organizacyjno-związkowymi. Z jednej strony spełniał on rolę informatora o przejawach życia organizacyjnego w szkołach, zarządach okręgowych i zarządzie głównym, o poczynaniach wokół poprawy nauczania w szkołach średnich i bytu nauczycieli, z drugiej — zapoznawał z organizacją szkolnictwa w innych krajach, metodami nauczania i wychowania oraz rozwojem myśli pedagogicznej. Taka koncepcja „Przeglądu Pedagogicznego” została zachowana do 1939 r., z wyjątkiem lat 1922—1924, kiedy to po śmierci redaktora Lucjana Zarzeckiego czasopismo stało się miesięcznikiem, koncentrującym się na zagadnieniach naukowo-pedagogicznych, a problemy organizacyjno-związkowe powierzono w tym czasie tygodnikowi „Sprawy Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych”.

Zagadnieniami pedagogiki i psychologii zajmowało się od 1920 r. „Muzeum”. Czasopismo to interesowało się również aktualnymi problemami ustrojowymi szkolnictwa i programami nauczania. W przeciwieństwie do

„Przeglądu” „Muzeum” zajmowało się dydaktyką nauczania różnych przedmiotów i problemami wychowawczymi, uzupełniając w ten sposób ogólne zagadnienia z życia szkoły omawiane w „Przeglądzie”.

W miarę podnoszenia się poziomu wiedzy pedagogicznej dawał się odczuwać wśród nauczycieli brak czasopisma, które służyłoby pogłębianiu tej wiedzy. Rolę tę powierzono miesięcznikowi „Kultura i Wychowanie”, pod redakcją Bogdana Suchodolskiego. Czasopismo publikowało rozprawy z dziedziny współczesnych zagadnień kultury i oświaty, problemów światopoglądowych oraz popularyzowało dzieje rodzimej myśli pedagogicznej. Z czasopismem współpracowali tacy uczeni, jak: Florian Znaniński, Władysław Tatarkiewicz, Sergiusz Hessen, Zygmunt Łempicki, Kazimierz Wyka, Bogdan Nawroczyński.

W swych wydawnictwach TNSW nie ograniczało się do spraw środowisk nauczycieli. Ważne miejsce wśród nich zajmował tygodnik „Iskry”, redagowany z myślą o młodzieży szkolnej przez Władysława Kopczewskiego, doświadczonego nauczyciela. Było to czasopismo popularnonaukowe, propagujące wiedzę z dziedziny przyrody, techniki, krajoznawstwa i literatury. Współpraca z szeregiem interesujących indywidualności, m.in. Bolesławem Hryniewieckim, Janem Rostafińskim, Władysławem Witwickim, Tadeuszem Zielińskim, Zofią Szmydtową oraz Kornelem Makuszyńskim, wpłynęła na wartość poznawczą czasopisma, które cieszyło się ogromną poczytnością także wśród dorosłych. „Iskry” docierały do najdalszych zakątków w kraju, a także znajdowały abonentów za granicą. Pismo odznaczało się staranną formą zewnętrzną. Wyrazem uznania dla poziomu graficznego pisma było wyróżnienie srebrnym medalem na Powszechnej Wystawie Krajowej w Poznaniu w 1929 r.⁴¹

Bogaty dorobek wydawniczy TNSW był możliwy dzięki posiadaniu własnego niezwykle operatywnego wydawnictwa — Książnicy-Atlas TNSW, które wśród instytucji wydawniczych w kraju zajmowało czołowe miejsce. Za całokształt pracy wydawniczej Książnica otrzymała złoty medal na Powszechnej Wystawie Krajowej w Poznaniu w 1929 r. oraz 10 lat później — nagrodę Grand Prix na Światowej Wystawie w Paryżu⁴².

Bardzo ważnym działem pracy TNSW były sprawy bytowe nauczycieli. Towarzystwo rozwijało różne formy samopomocy koleżeńskiej, która sprowadzała się do udzielania pomocy materialnej bądź to w formie pieniężnej (zasiłki okresowe bezzwrotne, pożyczki zwrotne), bądź bezpłatnych bonów żywnościowych itp. Tworzono też własne ośrodki rekreacyjne w atrakcyjnych miejscowościach, z myślą o zorganizowaniu właściwych form wypoczynku. Szereg inicjatyw tego typu miało zasięg zarówno ogólnopolski, jak i lokalny.

⁴¹ Pod egidą TNSW — piąty rocznik „Iskier”, „Przegląd Pedagogiczny”, 1927, nr 38.

⁴² Odznaczenie Książnicy-Atlas TNSW, „Przegląd Pedagogiczny”, 1938, nr 3—4.

Zasięg ogólnopolski miał Fundusz im. A. Mickiewicza, którego działalność nieprzerwanie trwała od 1890 r. Fundacja ta składała się z dobrowolnych datków nauczycieli i kwot wpłacanych przez różne instytucje, m.in. przez Książnicę TNSW. W ramach tego funduszu przyznawano zasiłki pieniężne wdowom i sierotom po nauczycielach — członkach TNSW⁴³.

Na podobnych zasadach został utworzony z inicjatywy okręgu warszawskiego „Fundusz Wdzięczności”, przydzielany nauczycielom szkół średnich niezdolnych do pracy i nie mających środków utrzymania. Podstawy finansowe tego funduszu oparte były na 10-groszowych składkach oraz okresowych dobrowolnych opodatkowaniach członków TNSW⁴⁴.

Od 1922 r. został utworzony staraniem okręgu lwowskiego „Fundusz Pośmiertny”. Obejmował on wszystkich członków Towarzystwa, którzy opodatkowali się na sumę 30 zł rocznie. Wysokość premii asekuracyjnej wynosiła 1300 zł, którą wypłacano rodzinie po śmierci członka — udziałowca Funduszu.

Zasięg lokalny, obejmujący okręg lwowski, miała Fundacja im. Józefa i Julii Czerneckich, założona w 1930 r. z inicjatywy rodziny zmarłego J. Czerneckiego, wieloletniego opiekuna i kierownika Funduszu im. A. Mickiewicza. Celem tego funduszu było wspieranie sierot po członkach TNSW — uczniów szkół średnich i studentów⁴⁵.

Dużą pomoc ułatwiającą zagospodarowanie się rodzin nauczycielskich stanowiła akcja kredytowa. Istniejące od 1912 r. we Lwowie Towarzystwo Kredytowe Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych po 1918 r. rozszerzyło zakres swojej działalności przez swoje filie na wszystkie miasta wojewódzkie.

W ramach samopomocy koleżeńskiej niektóre okręgi (np. Kraków, Warszawa) tworzyły biura pośrednictwa pracy, ułatwiające znalezienie posady bezrobotnym lub początkującym nauczycielom. Dużym sukcesem TNSW było wybudowanie w 1930 r. domu wypoczynkowego na Półwyspie Hel skim, a zarządu okręgu krakowskiego — ośrodka wypoczynkowego w Krynicy. O wypoczynku dla swoich nauczycieli pomyślał również okręg śląski, który w tym celu zakupił dwie parcele budowlane w Wiśle.

⁴³ Według danych zawartych w sprawozdaniach rocznych ZG TNSW w latach 1926, 1930 i 1937 Fundusz im. A. Mickiewicza kształtował się kolejno: 6415 zł (wydano z niego 38 stypendiów), 9560 zł (wydano 90 stypendiów) i 6070 zł (wydano 91 stypendiów), „Przegląd Pedagogiczny”, 1926, nr 9; 1930, nr 24; 1938, nr 3—4.

⁴⁴ Fundusz Wdzięczności dysponował w 1926 r. sumą 17 106 zł, a w 1938 r. — 1946 zł, 90 gr i przydzielał stałą zapomogę dla 7 osób oraz jednorazową dla 10 nauczycieli w wysokości 20—50 zł. W 1938 r. korzystało z tej formy pomocy 8 osób — regularnie (od 30 zł do 55 zł), 3 osobom przyznano zaś jednorazowe zasiłki w wysokości od 200 zł do 300, „Przegląd Pedagogiczny”, 1926, nr 9; 1938, nr 3—4.

⁴⁵ W 1938 r. z funduszu skorzystało 6 stypendystów, którym przydzielono jednorazowe zasiłki w wysokości 150 zł. *Sprawozdanie roczne ZG TNSW*, „Przegląd Pedagogiczny”, 1938, nr 3—4.

Rozwijano także z dużym powodzeniem akcje kolonijne dla uczniów szkół średnich oraz uruchamiano stałe punkty dożywiania młodzieży. Tę formę działalności najlepiej rozwijał okręg lwowski.⁴⁶

WOKÓŁ REFORMY SZKÓŁ ŚREDNICH

Jeszcze przed odzyskaniem niepodległości przez Polskę nauczyciele szkół średnich skupieni w SNP i TNSW gromadzili materiały służące wypracowaniu koncepcji przyszłej szkoły polskiej, powszechnie dostępnej i zorganizowanej na wysokim poziomie. Konieczność ujednoczenia systemu szkolnego wysuwała na plan pierwszy zagadnienie ustroju przyszłej oświaty. Obok koncepcji zakładających jednolitość struktury szkolnictwa TNSW wykazywało także bardzo zainteresowanie drożnym i zróżnicowanym systemem szkolnym uwzględniającym różne uzdolnienia uczniów. Ostatecznie w wyniku dyskusji Towarzystwo opowiedziało się za ideą jednolitości i współuczestniczyło w wypracowaniu propozycji reform ustrojowych w tym duchu. Już jednakże po 1919 r. TNSW poddało rewizji dotychczasowe swoje stanowisko i opowiedziało się za rozwinięciem zróżnicowanego systemu szkolnego, w tym również za utrzymaniem na okres przejściowy 8-letniego gimnazjum.

Lata 1916—1919 były okresem intensywnych wielokierunkowych prac TNSW i SNP nad wypracowaniem założeń reformy szkolnej⁴⁷.

Obserwacje aktualnego rozwoju szkolnictwa średniego w Galicji zapoczątkowały dyskusje w TNSW nad reformą szkół średnich. Wprowadzenie do nich nastąpiło na zjeździe członków TNSW we Lwowie w 1916 r., na którym M. A. Kurpiel z koła krakowskiego dokonał analizy stanu rozwoju szkół⁴⁸. Kurpiel ustosunkował się krytycznie do:

1. rozwoju organizacyjno-ustrojowego szkolnictwa, wytykając niedostateczne uwzględnienie szkolnictwa zawodowego;
2. programu wychowawczego szkół, zwłaszcza braku sprecyzowanej koncepcji wychowania moralnego;

⁴⁶ We Lwowie TNSW zorganizowało stałą pomoc w zakresie dożywiania uczniów szkół średnich oraz wypoczynku letniego. Regularnie wydawano ok. 18 275 bezpłatnych śniadań, 1830 obiadów i 1280 podwieczorków. Systematycznie organizowano kolonie letnie dla ok. 200 uczniów. *Sprawozdanie z działalności koła lwowskiego*, „Przegląd Pedagogiczny”, 1929, nr 10.

⁴⁷ W 1916 r. TNSW reaktywowało dwie komisje: Referentów przy kole krakowskim, którą kierował Karol Dawidowski, oraz Nieustającą Komisję Planów i Podręczników przy kole lwowskim, pracującą pod kierunkiem Ludwika Jaxy-Bykowskiego. Komisje te były utworzone w 1906 r. w celu opracowania koncepcji reformy szkoły średniej galicyjskiej. Równoległe w Królestwie Polskim działała Komisja Pedagogiczna, utworzona w 1914 r., kierowana przez Jana Gralewskiego. J. Grabowski, *Pod znakiem sowy — zagadnienia szkolnictwa polskiego*, Warszawa 1917, s. 2.

⁴⁸ M. A. Kurpiel, *Zadania szkoły średniej w chwili obecnej, referat wygłoszony na VII Zjeździe Członków TNSW we Lwowie 12 VI 1916 r.*, „Muzeum”, 1916, z. 6 i 7.

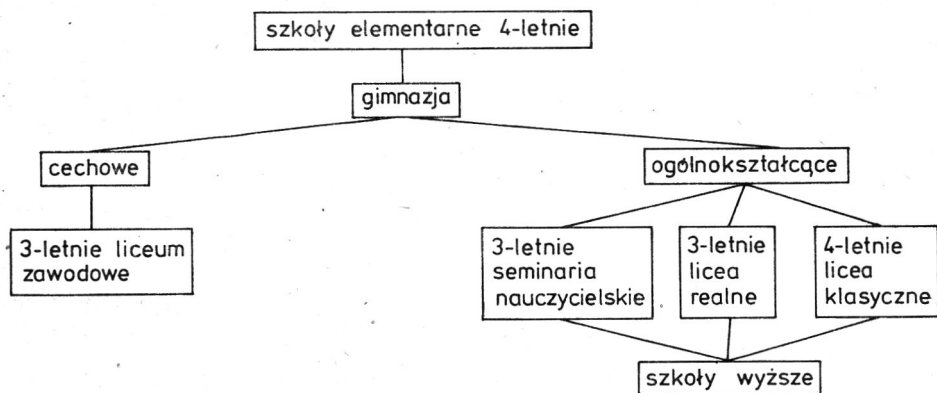
3. systemu kształcenia nauczycieli w uniwersytetach, który nie przygotowuje dostatecznie studentów do nauczania i wychowania w szkołach średnich.

Próbą odpowiedzi na tę krytykę były propozycje reformy ustroju szkolnego opracowane przez Gerarda Felińskiego i Romana Zawilińskiego⁴⁹.

Projekt G. Felińskiego nie był rozwiązaniem oryginalnym i zawierał umiarkowaną propozycję reform. W odniesieniu do szkół elementarnych był nawet wsteczny, autor bowiem pozostawił je na poziomie szkół 4-klasowych. Wypowiadał się on za rozwijaniem zróżnicowanych szkół zawodowych, dostosowanych do specyfiki regionów. Równomierne ich rozmieszczenie i rozwój liczbowy miały upowszechnić kształcenie zawodowe i tym samym odciążyć gimnazja ogólnokształcące od przeciętnie zdolnych uczniów. Do zadań szkół zawodowych, zwanych przez G. Felińskiego gimnazjami cechowymi, należało wykształcenie szerokiej rzeszy oświeconych i uświadomionych obywateli, solidnych fachowców i dobrych ludzi. Temu celowi Feliński podporządkował 4-letni ogólnokształcący program, który powiązał z praktyczną nauką zawodu. Absolwenci gimnazjów cechowych otrzymywaliby patent — świadectwo upoważniające do wykonywania określonego zawodu, mogliby też pogłębiać swoje umiejętności w 3-letnich liceach zawodowych, których ukończenie dawało wyższe kwalifikacje.

Z kolei zadaniem 4—5-letnich gimnazjów ogólnokształcących był wszechstronny rozwój wychowanka. Ich ukończenie upoważniało do podjęcia nauki bądź w seminarium nauczycielskim, liceum realnym, bądź — klasycznym. Świadectwo maturalne otwierało drogę do studiów akademickich.

1. Schemat ustroju szkolnego G. Felińskiego

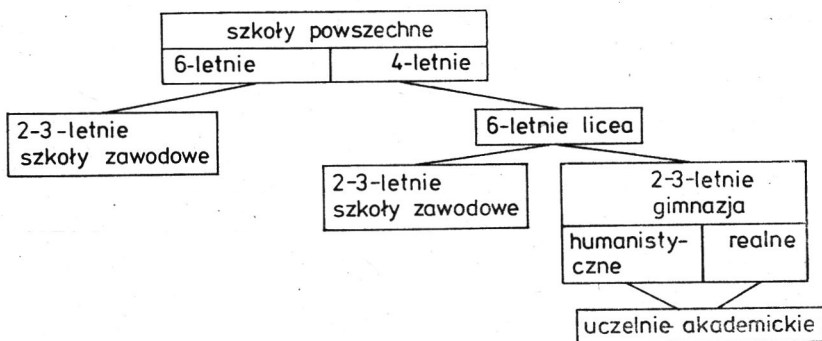

⁴⁹ G. Feliński, *Kilka myśli o ustroju przyszłej szkoły polskiej*, „Muzeum”, 1917, z. 6; R. Zawiliński, *Ustrój przyszłej szkoły średniej, referat wygłoszony na VIII Zjeździe Członków TNSW w Krakowie (27 V 1917 r.)*, „Muzeum”, 1917, z. 6, por. też: tenże, *Życie a szkoła*, Kraków 1919, s. 57.

Bardziej radykalną w stosunku do projektu G. Felińskiego była propozycja ustrojowa R. Zawilińskiego. Projekt jego wyróżniał się tym, iż dążył do podniesienia poziomu szkoły elementarnej oraz podkreślał wychowawczą funkcję szkoły średniej. W myśl tego projektu szkoła elementarna była 6-letnia i obowiązkowa dla tych wszystkich, którzy naukę zamierzali zakończyć w 2- lub 3-letnich szkołach zawodowych. Absolwenci szkół zawodowych mogli drogą samodzielnych studiów podnosić zakres wiedzy i umiejętności w uniwersytetach ludowych.

Młodzież pilną i uzdolnioną, a wykazującą zainteresowanie i chęć dalszym doksztalaniem, Zawiliński kierował po IV klasie szkoły powszechnej do szkół średnich, zwanych liceami. Miały to być powszechne instytucje wychowawcze, zakładane we wszystkich powiatach. Do zadań liceum należała dbałość o wszechstronny rozwój wychowanka pod względem fizycznym, umysłowym i moralnym. Ogólnokształcący 6-letni program miał wyposażyć ucznia w niezbędny zasób wiedzy, umiejętność do samodzielnego myślenia, sprzyjać sprecyzowaniu zainteresowań oraz ułatwić decyzję wyboru zawodu⁵⁰. Zakończenie liceum otwierało drogę do 2—3-letnich zawodowych szkół średnich wyższego typu bądź do gimnazjów o 2—3-letnim programie zróżnicowanym na kierunki: humanistyczny i realny. Gimnazja w myśl projektu przygotowywały kandydatów do studiów wyższych i dlatego liczba ich miała być ograniczona. Zawiliński przewidywał zakładanie gimnazjów wyłącznie w miastach akademickich.

2. Schemat struktury ustrojowej szkolnictwa według R. Zawilińskiego

Projekt Zawilińskiego został przedstawiony na rozszerzonym Zjeździe Członków TNSW w Krakowie w 1917 r. z udziałem delegacji nauczycieli Królestwa Polskiego i zaboru pruskiego.

⁵⁰ „cięży jak kłatwą na obecnej szkole średniej — argumentował Zawiliński — że jest szkołą przygotowawczą do uniwersytetów lub szkół technicznych, a jeszcze bardziej cięży na pewnym typie szkoły ludowej pospolitej, że ma być szkołą przygotowawczą do szkoły średniej. R. Zawiliński, *Zycie a szkoła*, s. 57.

Z ramienia SNP wizję reformy ustrojowej przedstawił ks. Jan Gralewski⁵¹. Proponował on trójstopniową strukturę ustrojową, tj. przyjąć za podstawę przyszłego ustroju szkolnego 7-letnią obowiązkową szkołę powszechną, 4-letnią szkołę średnią ogólnokształcącą, 2—4-letnie szkoły zawodowe oraz uczelnie wyższe, które zamykały cykl kształcenia. J. Gralewski był zwolennikiem szkoły jednolitej, otwierającej wszystkim jednakowe możliwości nauki. Była to najbardziej postępową propozycja budowy systemu oświatowego.

W wyniku dyskusji TNSW akceptowało zasadę jednolitości ustrojowej i w tym duchu zobowiązało się do opracowania propozycji reformy ustroju szkolnictwa jako wspólnego stanowiska obydwu organizacji: TNSW i SNP. Pracował nad nią Bolesław Kielski z Krakowa, który przedstawił założenia ustroju szkolnego na zjeździe organizacji nauczycielskich w 1918 r. w Piotrkowie⁵².

B. Kielski podtrzymał tezę Zawilińskiego o wychowawczej funkcji szkoły średniej, zakładającej równomierny rozwój psychofizyczny i moralny wychowanka i sprzyjającej zarazem dobremu przygotowaniu do życia, jak i studiów wyższych. Za konieczne uznał przedłużenie nauki do lat 5 oraz zróżnicowanie programu na kilka działów. Zaproponował 3 typy gimnazjów humanistycznych (z językami: łacińskim i innym obcym; z łacińskim, greckim i językiem nowożytnym; z dwoma językami obcymi nowożytnymi). Ponadto domagał się utworzenia gimnazjum realnego z językiem nowożytnym. Kielski popierał ideę 7-letniej szkoły powszechnej i zobowiązywał do jej ukończenia tę młodzież, która dalszą naukę zamierzała podjąć w szkołach zawodowych. Z kolei kandydatów do gimnazjów, wyłącznie utalentowanych, proponował rekrutować po VI klasie szkoły powszechnej. Wyraził jednak wątpliwość, czy realizacja projektu będzie możliwa. Zasadniczą przeszkodę w urzeczywistnieniu idei jednolitości upatrywał on w braku dostatecznej liczby wykwalifikowanych nauczycieli i w słabym rozwoju szkolnictwa elementarnego.

Do konfrontacji dorobku TNSW i SNP z projektami oświatowymi władz ministerialnych doszło na Ogólnopolskim Zjeździe Nauczycieli w 1919 r. w Warszawie, zwanym Sejmem Nauczycielskim. Projekty ministerialne były wypadkową prac nauczycieli, którzy w dużej mierze zasiliłi aparat urzędniczy MWRiOP na czele z ministrem Tadeuszem Łopuszańskim, członkiem koła krakowskiego TNSW⁵³. Prezentowany do-

⁵¹ VIII Zjazd Członków TNSW w Krakowie...; J. Grabowski, *Pod znakiem sowy...*, s. 2; R. Wroczyński, *Dzieje oświaty polskiej 1725—1945*, Warszawa 1980, s. 270.

⁵² B. Kielski, *Projekt programu 5-letniej szkoły średniej*, [w:] *O szkołę polską. Protokół III i IV Zjazdu Delegacji Stowarzyszeń Nauczycielstwa. Galicji i Poznańskiego 25—27 VIII 1918 r. w Piotrkowie oraz w dniach 3 i 4 I 1919 r. w Warszawie*, Warszawa 1920, cz. II, s. 20.

⁵³ *O szkołę polską...*, s. 7.

robek TNSW i SNP zbliżony był do poglądów niektórych pracowników naukowych uczestniczących w obradach i prezentujących własną wizję ustroju szkolnego. Na uwagę zasługuje projekt ustroju szkolnego, opracowany przez zespół nauczycieli akademickich Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Warszawskiego⁵⁴. Zasadniczym założeniem projektu było dążenie do podniesienia ogólnego poziomu oświaty i kultury poprzez wprowadzenie obowiązkowych 7-letnich szkół powszechnych jednakowo zorganizowanych. Projekt przewidywał organizację 5-letnich szkół średnich — gimnazjów, rekrutujących uczniów po VI klasie szkoły powszechnej, i zróżnicowanych programowo na typy: humanistyczny, klasyczny i matematyczno-przyrodniczy. Podział ten został przeprowadzony z myślą o lepszym przygotowaniu absolwentów gimnazjów do studiów wyższych. Projekt proponował również zrównanie w uprawnieniach seminariów nauczycielskich z gimnazjami, aby ułatwić absolwentom tych szkół wstęp na studia wyższe.

Pomyślną realizację zasady jednolitości środowisko akademickie uzależniało od dobrze przygotowanych nauczycieli: „Lichy program, lichy podręcznik i dobry nauczyciel to kombinacja lepsza niż dobry podręcznik, dobry program i zły nauczyciel” — argumentował Juliusz Kleiner⁵⁵. Podobne stanowisko prezentował na zjeździe Ludwik Jaxa-Bykowski, który wypowiadał się za wprowadzeniem dobrze zorganizowanych szkół powszechnych 5—7-letnich. Absolwenci 7-letnich szkół kierowani być mieli do szkół zawodowych, bardziej zaś utalentowani — do szkół średnich ogólnokształcących i zawodowych, upoważniających do studiów wyższych⁵⁶. Bykowski sądził, iż nauka w szkołach średnich i wyższych powinna być odpłatna, ponieważ sprzyja selekcji bardziej wartościowych jednostek i mobilizuje do wyteźonej nauki.

W uchwałach Sejmu Nauczycielskiego uwzględnione zostały zasadnicze postulaty TNSW i SNP. Dotyczyły one budowy ustroju szkolnego na zasadzie jednolitości, wychowawczego charakteru szkoły średniej, dbającej o wszechstronny rozwój wychowanka. Wyrażano ponadto przekonanie, że ogólnokształcący program najlepiej przygotowuje uczniów do przyszłych obowiązków zawodowych i do szkół wyższych⁵⁷.

⁵⁴ Z inicjatywy senatu UW została utworzona w 1918 r. na Wydziale Filozoficznym komisja szkolna w składzie: Stanisław Szober, Samuel Dickstein, Juliusz Kleiner, Gustaw Przychocki, Jan Sosnowski, M. Kreczmar, *Organizacja szkoły średniej i powszechnej w Polsce*, referat przygotowany przez komisję Wydziału Filozoficznego UW na Zjazd Nauczycielski w dniu 14 IV 1919 r., „Muzeum”, 1919, z. 3—4.

⁵⁵ J. Kleiner, *Kilka uwag o szkolnictwie polskim*, Warszawa 1918, s. 4.

⁵⁶ *I Sejm Nauczycielski*, referat prof. dr. L. Jaxy-Bykowskiego: *Projekt organizacji szkolnictwa polskiego*, „Muzeum”, 1919, z. 3—4.

⁵⁷ *Pokłosie Sejmu Nauczycielskiego, odbytego w Warszawie w dniach 14, 15, 16, 17 IV 1919*, „Muzeum”, 1919, z. 5.

POGLĄDY SPOŁECZNOŚCI AKADEMICKIEJ NA REFORMĘ
USTROJU SZKÓŁ ŚREDNICH

Na przełomie lat 1919—1920 wzmożło się zainteresowanie środowiska akademickiego zagadnieniem reformy szkół średnich. Było ono następstwem szybkiego organizowania się uczelni akademickich i ich zainteresowania dobrze przygotowanymi kandydatami na studia. Do roku akad. 1921/22 zdołano uruchomić 15 uczelni wyższych, w których studiowało ogółem 34 708 młodzieży. W latach następnych liczba studentów wzrastała, malała zaś szansa zapewnienia nauczycielom zadawalających warunków pracy naukowo-badawczej i dydaktycznej. Niedobory kadr naukowych, niedostatecznie zorganizowane warsztaty pracy naukowej rodziły uzasadnione obawy społeczności akademickiej o jakość kształcenia i los nauki. Ze wzrostem poziomu nauczania w szkołach średnich wiązano nadzieje na częściowe złagodzenie trudności w nauczaniu akademickim. W refleksjach nad reformą szkół średnich dominujące stawały się akcenty podkreślające służebną rolę szkół średnich wobec akademickich.

Dano temu wyraz na spotkaniu delegatów szkół akademickich z ministrem WRiOP, Tadeuszem Łopuszańskim, w Krakowie w dniach 21—22 czerwca 1919 r., zorganizowanym z inicjatywy szkół wyższych, dla wyrażenia opinii w sprawie rozwoju szkół średnich⁵⁸. Udzielono wówczas poparcia dla uchwał Sejmu Nauczycielskiego, które zdaniem uczestników spotkania uwzględniają należyte związki pomiędzy szkolnictwem średnim a wyższym.

O współzależnościach szkół średnich i akademickich mówiono również na zjazdach pracowników naukowych w Warszawie w latach 1920 i 1927⁵⁹. Były to, jak zauważył Zygmunt Mysłakowski, bardziej głosy specjalistów widzących zagadnienia szkół średnich z perspektywy potrzeb badań naukowych bliskiej im dyscypliny naukowej aniżeli rzeczywistych problemów dydaktyczno-wychowawczych szkół średnich⁶⁰. Uwaga społeczności akademickiej skupiała się nad możliwościami poprawy poziomu kształcenia akademickiego, analizując ten problem w aspekcie kształcenia nauczycieli, doboru kandydatów na studia oraz metodyki nauczania akademickiego.

Wiele kontrowersji wywoływała kwestia ściślejszego przystosowania do potrzeb szkół średnich wydziałów filozoficznych. Fakultety filozoficzne stanowiły zbiór różnych pokrewnych dyscyplin naukowych, umożliwiających wprawdzie wszechstronne i ogólne wykształcenie, ale zakres zdobytej wiedzy był niewystarczający do nauczania w szkole średniej.

⁵⁸ W sprawie szkolnictwa średniego, „Muzeum”, 1919, z. 7—8.

⁵⁹ Pierwszy Zjazd Nauki Polskiej w Warszawie w dniach od 7 do 11 kwietnia 1920 r., „Nauka Polska”, t. III, 1920.

⁶⁰ Z. Mysłakowski, *Stosunek szkół średnich do szkół wyższych*, „Przegląd Pedagogiczny”, 1924, z. 1.

W rezultacie absolwenci tych wydziałów nie byli dobrze przygotowani do pracy w szkole.

Goścymi zwolennikami zreformowania studium filozoficznego w duchu potrzeb praktyki byli profesorowie: Tadeusz Kotarbiński i Stanisław Kot⁶¹. Uznali oni związek pracy naukowej z przygotowaniem do obowiązków praktycznych za naturalny i bardzo korzystny zarówno dla pracy twórczej, jak i przygotowania do zawodu. Jakość kształcenia wymaga, uzasadniał T. Kotarbiński, by dążyć do zespolenia w jeden świadomy swej łączności stan: ludzi nauki i oświaty, ukształtować uczone nauczycielstwo i zwiększyć bycie nauczycielami ludzi nauki⁶².

Za rewizją programu i metod kształcenia wypowiadali się również profesorowie: Józef Mikułowski-Pomorski z SGGW w Warszawie i Stefan Dąbrowski z Uniwersytetu Poznańskiego. Zwrócili oni uwagę na zaniedbywany i wręcz lekceważony w szkołach wyższych problem dydaktyki⁶³. Możliwość usprawnienia efektywności studiów upatrywali w przełamaniu improwizacji w nauczaniu akademickim i wypracowaniu zbiorowym wysiłkiem metodyki kształcenia akademickiego. Poglądy te podzielali również inni nauczyciele akademicki⁶⁴.

Na zależność poziomu kształcenia akademickiego od jakości pracy szkół średnich wskazywał także Antoni Bolesław Dobrowolski⁶⁵. Jego zdaniem współodpowiedzialność szkół średnich w kształceniu inteligencji „nie byle jakiej, lecz jak najwyborowszej” zobowiązuje je do starannego pod względem uzdolnień doboru młodzieży. Szkoły średnie — uzasadniał A. B. Dobrowolski — winny być „filtrem zatrzymującym najbardziej wartościowe i utalentowane jednostki”⁶⁶. Dobrowolski wypowiadał się za szeroko stosowaną selekcją uczniów, pozwalającą „kierować na właściwą drogę wybitne mózgi ze wszystkich warstw narodu”⁶⁷. Zasadę racjonalnej selekcji popierali również profesorowie: Stanisław Kot,

⁶¹ T. Kotarbiński, *Czy wydziały filozoficzne mają zostać wydziałami nauczycielskimi?*, „Nauka Polska”, 1920, t. III, s. 43; S. Kot, *Jak pogodzić ze sobą dwie równoległe funkcje szkół akademickich: przygotowanie młodzieży do zawodów praktycznych i pracę naukowo-twórczą?*, „Nauka Polska”, 1927, t. VIII, s. 37.

⁶² T. Kotarbiński, *op. cit.*, s. 50.

⁶³ J. Mikułowski-Pomorski i S. Dąbrowski (*głosy w dyskusji*), „Nauka Polska”, 1927, t. VIII, s. 18—19 i 23—26. Podobne stanowisko zajmował prof. Ryszard Błędowski, por. S. Dickstein, *Szkoła średnia a uczelnie akademickie*, „Rocznik Pedagogiczny”, 1928, t. III.

⁶⁴ Por. J. Kleiner, *Nauczycielstwo i jego wykształcenie*, „Przegląd Pedagogiczny”, 1917, s. 1—2; tenże, *Kilka uwag o szkolnictwie polskim*, Warszawa 1918, s. 10; S. Zaremba, *O najpilniejszych potrzebach nauki w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem matematyki*, „Nauka Polska”, 1918, t. I; L. Zarzecki, *O organizacji i zadaniach wydziału pedagogicznego w uniwersytecie*, „Przegląd Pedagogiczny”, 1922, nr 1.

⁶⁵ A. B. Dobrowolski, *Nauka a oświata*, „Nauka Polska”, 1920, t. III, s. 33.

⁶⁶ *Ibidem*, s. 35.

⁶⁷ *Ibidem*.

Stanisław Tołłoczko oraz grono nauczycieli akademickich w sondażu przeprowadzonym w 1923 r. przez redakcję „Muzeum” i w 1929 r. — „Rocznika Pedagogicznego”⁶⁸. Zebrane opinie miały być m.in. pomocne w wyodrębnieniu czynników osłabiających poziom nauczania. W wielu wypowiedziach podkreślano potrzebę stosowania zasady selekcji.

Wypowiadali się za nią również na łamach „Muzeum” i „Przeglądu Pedagogicznego” członkowie TNSW: Bogdan Nawroczyński, Stefan Kwiatkowski, Ludwik Jaxa-Bykowski, Wojciech Górski oraz współpracująca z redakcją „Przeglądu” Iza Moszczeńska, historyk, polityk i działacz oświaty, angażująca się w dyskusjach nad reformą szkolnictwa średniego⁶⁹. Ta grupa dyskutantów ściśle wiązała zagadnienie ujednoczenia systemu szkolnego z selekcją uzdolnień i zamiłowań, tj. z odpowiednim programem i metodami nauczania ułatwiającymi w miarę obiektywną ocenę pracy uczniów. Gmachu szkoły średniej, pisał Nawroczyński, nie da się zbudować bez zastosowania ścisłej selekcji uzdolnień, która winna przeniknąć cały system szkolny. Tylko tworzenie szkół zróżnicowanych według uzdolnień, prowadzi, jego zdaniem, do demokratyzacji szkolnictwa bez obniżenia poziomu⁷⁰. Analogicznie argumentowała I. Moszczeńska, której zdaniem „interes ogółu wymaga, by żadne dziecko nie było pozbawione wychowania i oświaty, bynajmniej jednak nie wymaga, by wszyscy otrzymywali taki sam poziom wykształcenia, ponieważ nie wszystkim życie takie same stawiać będzie zadania”⁷¹.

STANOWISKO TNSW WOBEC PROJEKTÓW REFORMY USTROJU SZKOLNEGO

Lata 1925—1932 były okresem wzmożonych prac władz Ministerstwa nad przygotowaniem reformy szkolnictwa. Pod dyskusję poddawane były kolejno projekty: Stanisława Grabskiego w 1925 r., Kazimierza Bartla-Gustawa Dobruckiego w 1927 r. i Janusza Jędrzejewicza w 1932 r. Zawierały one w bardzo różnym stopniu takie istotne postulaty TNSW i społeczności akademickiej, jak: dążenie do wprowadzenia drożnego sy-

⁶⁸ S. Dickstein, *op. cit.*, por. też: S. Kot, *Jak pogodzić dwie równoległe funkcje...*, „Muzeum”, 1923, s. 37; S. Tołłoczko (głos w dyskusji), „Nauka Polska”, 1927, t. VIII, s. 22.

⁶⁹ B. Nawroczyński, *Dwie ogólne zasady koordynacji różnych rodzajów i stopni szkolnictwa*, „Przegląd Pedagogiczny”, 1924, nr 1; I. Moszczeńska, *W obronie szkół średnich*, „Przegląd Pedagogiczny”, 1926, nr 29; tejże, *Szkolnictwo polskie wobec nowych zadań*, Warszawa 1917; S. Kwiatkowski, *Jedność szkolnictwa*, „Przegląd Pedagogiczny”, 1926, nr 3—4; L. Jaxa-Bykowski, *Sprawa wykształcenia młodzieży wybitnie uzdolnionej*, „Muzeum”, 1920, s. 134; R. Zawiliński, *Życie a szkoła*; W. Górski, *Od elementarza do matury*, Warszawa 1927; tenże, *Myśli o przystosowaniu szkolnictwa polskiego do życia*, Warszawa 1917.

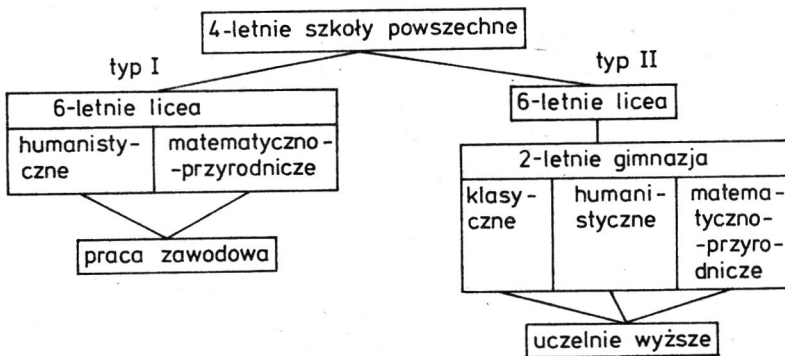
⁷⁰ B. Nawroczyński, *op. cit.*

⁷¹ I. Moszczeńska, *W obronie szkół średnich*, „Przegląd Pedagogiczny”, 1926, nr 29.

stemu ustrojowego, wprowadzenie zasady selekcji do szkół średnich, rozwój szkolnictwa zawodowego, szersze uwzględnienie w zadaniach szkół średnich potrzeb uczelni akademickich.

Każdy z projektów różnił się metodą proponowanych rozwiązań. Najwięcej zastrzeżeń wywołał projekt S. Grabskiego, zawierający propozycję zasadniczej reformy szkół średnich, niweczącej dotychczasową wieloletnią pracę nad programami tych szkół. Grabski dążył do upowszechnienia szkół średnich przez wprowadzenie dwóch rodzajów 6-letnich liceów. Pierwszy z nich przeznaczony był dla młodzieży, która nie zamierzała kontynuować nauki w szkołach wyższych, i podzielony na 2 kierunki przedmiotowe: humanistyczny i matematyczno-przyrodniczy; drugi zaś przeznaczony dla uczniów wykazujących zainteresowanie i uzdolnienia do studiów wyższych. Absolwenci tego liceum mogli ubiegać się o przyjęcie do 2-letniego gimnazjum, przygotowującego do studiów wyższych. Gimnazja dzieliły się na: humanistyczne, klasyczne i matematyczno-przyrodnicze.

3. Schemat projektu ustroju szkoły średniej S. Grabskiego

Proponowana przez S. Grabskiego reforma szkoły średniej nie została zaakceptowana przez TNSW. Z krytyczną analizą projektu wystąpili na łamach „Przeglądu Pedagogicznego” Jan Sosnowski, Wojciech Górski i Stefan Kwiatkowski⁷². Niezadowolony z tej koncepcji zmobilizowało zarząd główny TNSW do opracowania własnego stanowiska. Posłużono się w tym celu ankietą, którą objęto ogół kół TNSW⁷³. Ankieta dotyczyła przede wszystkim zagadnienia jednolitości ustrojowej, miejsca

⁷² Fakty te pozostają w sprzeczności z opinią F. W. Araszkiewicza, mówiącą o poparciu TNSW dla tego projektu. Por. F. W. Araszkiewicz, *Szkoła średnia ogólnokształcąca w Polsce w latach 1918—1932*, Wrocław 1972, s. 134; P. Sosnowski, *Warunki reorganizacji ustroju szkolnictwa*, „Sprawy Towarzystwa...”, 1924, nr 41; W. Górski, *Uwagi do projektu ustawy o ustroju szkolnictwa*, „Przegląd Pedagogiczny”, 1925, nr 34; S. Kwiatkowski, *Jedność szkolnictwa*, „Przegląd Pedagogiczny”, 1926, nr 34.

⁷³ Ankieta TNSW w sprawie ustroju szkolnictwa, „Sprawy Towarzystwa...”, 1925, nr 41.

szkół zawodowych w systemie szkolnym oraz zadań szkół średnich. Przeprowadzono ją w 1925 r. Liczne odpowiedzi kół dowodziły o zainteresowaniu członków pracami władz ministerialnych nad reformą. Uzyskano 2 tysiące odpowiedzi, orientujące dostatecznie o poglądach członków na kwestię ustroju szkolnictwa⁷⁴.

Członkowie kół TNSW wypowiedzieli się za stopniowym reformowaniem szkolnictwa, uzasadniając swoje stanowisko ogólnie trudną sytuacją gospodarczą kraju. Utrzymano pogląd na konieczność rozwijania drożnego systemu szkolnego, w myśl którego 7-letnie szkoły powszechne winna kończyć młodzież, która ograniczy swoją edukację do szkół zawodowych niżej zorganizowanych. Tę młodzież należałoby zobowiązać do dokończania się do lat 18.

Do 6-letnich szkół średnich ogólnokształcących należałoby natomiast kierować zdolną młodzież po ukończeniu IV klasy szkoły powszechnej. Koła TNSW nie popierały koncepcji 8-letniego gimnazjum, uznając za bardziej racjonalne skrócenie nauki w szkołach średnich do lat 6. Aby jednak zachować w nich poziom nauczania, program tych szkół musiałby zostać odpowiednio zreformowany. Koła poparły celowość rozwijania zróżnicowanych szkół zawodowych powszechnie dostępnych.

Opinie kół TNSW posłużyły jako materiał potrzebny do zajęcia oficjalnego stanowiska władz zarządu głównego TNSW wobec projektu reformy. Zawierały je tezy o ustroju szkolnictwa⁷⁵. W przeciwieństwie do stanowiska kół tezy popierały koncepcję 8-letniego gimnazjum, szkoły elitarniej dla młodzieży uzdolnionej, proponowały też podział gimnazjum na 2 stopnie: niższy, 4-letni, zakończony małą maturą, oraz wyższy, również 4-letni, zróżnicowany programowo na typy: klasyczny, matematyczno-przyrodniczy, zakończony egzaminem maturalnym, otwierającym drogę do studiów wyższych.

Rekrutacja do gimnazjów objęłaby uczniów po IV klasie szkoły powszechnej.

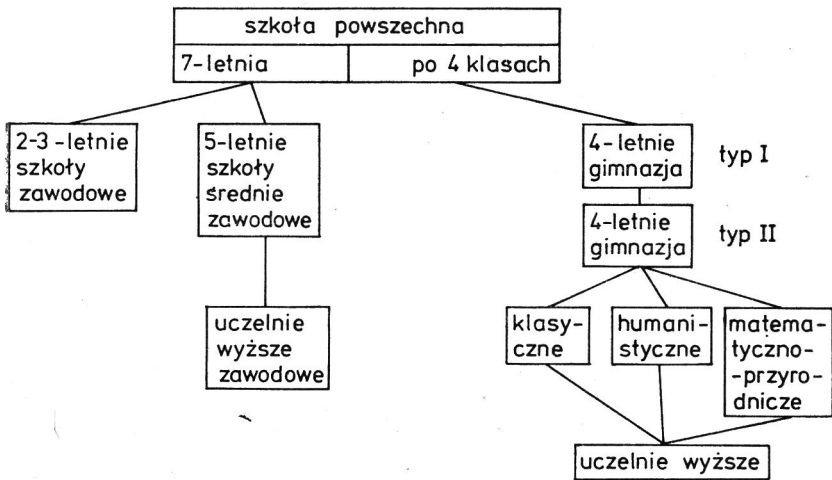
Za podstawę ustroju szkolnego tezy przyjęły 7-letnią szkołę powszechną dobrze zorganizowaną, której ukończenie byłoby warunkiem wstępu do szkół zawodowych różnego typu. Oprócz 5-letnich szkół średnich zawodowych, zrównanych w uprawnieniach z gimnazjami, tezy domagały się również organizowania 2—3-letnich szkół zawodowych. Przechodzenie ze szkół niższego typu do wyżej zorganizowanych połączone było z selekcją opartą na egzaminie⁷⁶.

⁷⁴ Koła TNSW o reformie szkolnej, „Przegląd Pedagogiczny”, 1926, nr 10.

⁷⁵ W opracowaniu też uczestniczyli: S. Kwiatkowski, A. Wołk-Laniewski, S. Kaniowski, A. Mikulski, L. Bykowski, E. Łoziński. AAN w Warszawie, sygn. TNSW, t. 72: *Protokół posiedzenia pełnego ZG TNSW w dniach 12 i 13 II 1927. Walne zgromadzenie TNSW w Krakowie (20 i 21 IV 1927 r.)*, „Przegląd Pedagogiczny”, 1927, nr 20.

⁷⁶ Tezy w sprawie ustroju szkolnego. Walne zgromadzenie TNSW w Krakowie...

4. Projekt ustroju szkolnego TNSW

Tezy zostały poddane pod dyskusję na walnym zgromadzeniu TNSW w Krakowie w 1927 r. Atmosferę, w jakiej toczyły się obrady, najlepiej odzwierciedlają słowa prof. dr. Józefa Kallenbacha, który broniąc jakości kształcenia przeciwstawiał się „budowaniu gmachu przyszłej szkoły polskiej na niwelowaniu inteligencji zbiorowej”⁷⁷. Tezy spotkały się z aprobatą środowiska akademickiego, licznie zebranego na walnym zjeździe. Pośrednio poparli je także na dorocznym zjeździe rektorzy szkół akademickich w 1928 r., wypowiadając się za utrzymaniem 8-letniego gimnazjum⁷⁸.

Zawarte w tezach stanowisko podtrzymało TNSW również w dyskusji nad nowym projektem ministerialnym Kazimierza Bartla i Gustawa Dobruckiego⁷⁹.

Podstawą ustrojową w omawianym projekcie była 7-letnia wysokoorganizowana szkoła powszechna, na której oparte były dwa typy szkół średnich ogólnokształcących: 5-letnia, zróżnicowana na kierunki: huma-

⁷⁷ J. Kallenbach, *Reforma szkolnictwa średniego. Walne zgromadzenie w Krakowie...*

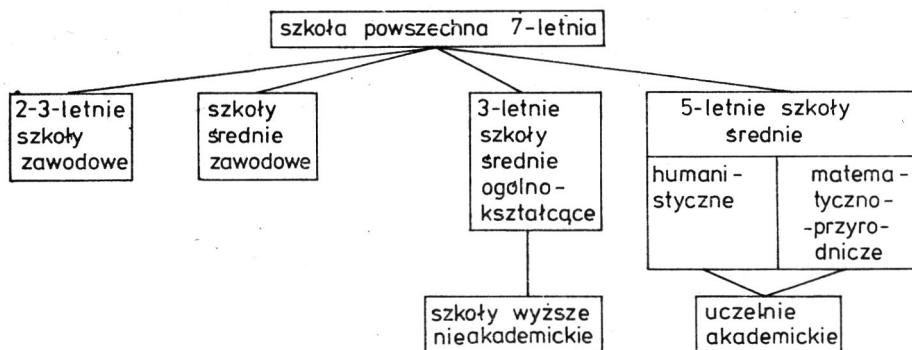
⁷⁸ *Uniwersytet Lwowski o ustroju szkolnictwa*, „Przegląd Pedagogiczny”, 1928, nr 2; T. Czeżowski, *Uwagi o ustroju szkolnictwa*, „Przegląd Pedagogiczny”, 1928, nr 3; J. Szafrań, *Uniwersytet Jagielloński w sprawie szkół średnich*, „Przegląd Pedagogiczny”, 1927, nr 3; por. też: *Opinie rektorów szkół akademickich w sprawie ministerialnego projektu ustawy o ustroju szkolnictwa, ustalone na zjeździe w Warszawie w dniu 16 I 1928 r.* w L. Zembruski (red.), *Konferencje rektorów szkół akademickich w Polsce w latach 1919—1931*, Warszawa 1932, s. 158—163, 171—173.

⁷⁹ *Ustawa o ustroju szkolnictwa (projekt Komisji powołanej przez ministra WRiOP)*, Warszawa 1927, s. 3, 21; por. też: *Projekt ustawy o ustroju szkolnictwa*, „Przegląd Pedagogiczny”, 1927, nr 24.

nistyczny i matematyczno-przyrodniczy, której ukończenie dawało prawo wstępu na studia wyższe, oraz 3-letnia szkoła średnia ogólnokształcąca, która uprawniała jedynie do podejmowania nauki w szkołach wyższych nieakademickich. Ważnym punktem projektowanej ustawy było to, iż do egzaminu kwalifikacyjnego do szkół średnich mogli przystępować także uczniowie nie legitymujący się świadectwem 7-letniej szkoły, o ile szkoła dysponowała wolnymi miejscami.

Projekt podkreślał znaczenie szkolnictwa zawodowego, różnicując je pod względem poziomów kształcenia i przewidując szkoły dla absolwentów 7-letnich szkół i 3-letnich średnich szkół ogólnokształcących, spełnił wielokrotnie wysuwane postulaty TNSW, w tym również postulat o wychowawczej roli szkoły średniej, która miała być zróżnicowana w zależności od tego, czy przygotowywała do obowiązków zawodowych, czy do studiów wyższych, znosił jednakże 8-letnie gimnazjum, z czym nie zgadzało się wielu członków TNSW.

5. Założenia projektu Bartla-Dobruckiego

Pomysł zniesienia tradycyjnego gimnazjum wywołał falę protestów TNSW, pod hasłem obrony jakości kształcenia. Wysuwano jako argument brak realnych możliwości zorganizowania w krótkim czasie i na odpowiednim poziomie szkół 7-klasowych, zwłaszcza zapewnienie dla tych szkół nauczycieli z wykształceniem akademickim, głównie dla klas starszych „taka bomba reformatorska, przestrzegał Antoni Wołk-Łaniewski, rozsądzi fundamenty naszych szkół wyższych [...] dostarczając im z 5-letniego gimnazjum pseudomaturzystów o poziomie umysłowym znacznie niższym niż obecny”⁸⁰. Niektórzy nauczyciele akademicy, jak np. A. Wołk-Łaniewski, Władysław Witwicki, Hugo Steinhaus, Antoni Łomnicki, wskazywali na niepokojący objaw obniżania się poziomu nau-

⁸⁰ A. Wołk-Łaniewski, *Najtrudniejszy węzeł*, „Przegląd Pedagogiczny”, 1927, nr 5.

czania w szkołach średnich. Zdaniem Witwickiego szkoły odbiegały poziomem od gimnazjów galicyjskich, które nie należały do dobrze zorganizowanych⁸¹. W licznych artykułach podkreślano potrzebę stopniowego reformowania szkolnictwa, przede wszystkim zaś zapewnienia szkołom jednakowych warunków nauczania, powoływano się na rozwiązania reformatorskie w innych krajach europejskich, zachowujących 8-, a nawet 9-letnie gimnazja (Czechosłowacja, Austria, Jugosławia itp.) czy też różnicujących ustrój szkolny (Niemcy)⁸².

Dla obrony 8-letniego gimnazjum niektóre okręgi tworzyły specjalne komitety obywatelskie, których zadaniem miało być uczulenie opinii publicznej na zgubne skutki zniesienia tradycyjnego gimnazjum; komitet taki, skupiający lokalną inteligencję, powstał np. we Lwowie — pod przewodnictwem prof. A. Łomnickiego⁸³.

Próbę ukierunkowania dyskusji na pozaustrojowe zagadnienia podjął Bogdan Suchodolski⁸⁴. Dostrzegł on, iż w rozważaniach nad projektami reformy nie docenia się dostatecznie mocno związku pomiędzy celami i zadaniami wychowawczymi szkół a ich problemem organizacyjno-ustrojowym. Jego zdaniem brak sprecyzowanej koncepcji wychowawczej utrudnia znalezienie równowagi między wychowaniem i nauczaniem a schematem ustrojowym, określającym wzajemny stosunek różnych typów szkół. B. Suchodolski postawił tezę, iż reforma szkolna musi się rodzić z koncepcji kultury współczesnej i głębokiego zrozumienia jej charakteru, dążeń i potrzeb. Przeciwstawiał się mechanicznemu reformowaniu ustroju szkolnego, tj. sprowadzaniu reformy do redukcji gimnazjum, sprawy nie najważniejszej i nie dojrzałej do rozpatrywania. Według niego byłoby to „zaczynaniem reformy od końca”⁸⁵.

Sugestie B. Suchodolskiego znalazły odzwierciedlenie w przygotowanych nad nowym projektem reformy, opracowanym pod kierunkiem ministra WRiOP Janusza Jędrzejewicza. Nowy projekt ustawy przedsta-

⁸¹ W. Witwicki, *Poziom umysłowy dzisiejszych maturzystów szkół średnich*, „Przegląd Współczesny”, 1927, nr 59; por. też: tenże, *Młodzież a nauka*, „Głos prawdy”, 1927, nr 7; S. Dickstein, *Szkoła średnia a uczelnie akademickie...*; J. Dobraczyński, *Gra w wybijanego*, Warszawa 1962.

⁸² I. Moszczeńska, *Rzeczywistość szkolna a projekt ministerialny*, „Przegląd Pedagogiczny”, 1927, nr 30; W. Gałęcki, *Postęp czy reakcja*, „Przegląd Pedagogiczny”, 1927, nr 27; *Siedmioletnia obowiązkowa nauka a jednakowe szkoły*, „Przegląd Pedagogiczny”, 1927, nr 22—23; W. Witwicki, *op. cit.*; L. Bykowski, *Przeciw obciążeniu gimnazjów*, „Przegląd Pedagogiczny”, 1927, nr 4; *Primum experiri — deinde statuere*, „Przegląd Pedagogiczny”, 1927, nr 29.

⁸³ AAN w Warszawie, sygn. TNSW, t. 119: *Sprawozdanie zarządu okręgu lwowskiego TNSW za lata 1927—1928*.

⁸⁴ B. Suchodolski, *Reforma szkolnictwa czy reforma ustroju szkolnego*, „Przegląd Pedagogiczny”, 1927, nr 19; tenże, *Ustrojowe i pozaustrojowe elementy reformy szkolnictwa*, „Przegląd Pedagogiczny”, 1928, nr 17.

⁸⁵ B. Suchodolski, *Ustrojowe i pozaustrojowe...*

wiony w 1932 r. akcentował bardzo mocno wychowawczy charakter szkoły i jej związek z aktualnymi potrzebami życia. Ustrój szkoły cechował się jednolitością, stwarzającą wszystkim możliwości zdobycia wykształcenia na najwyższym poziomie. Podstawą ustroju była 7-letnia szkoła powszechna. Projekt przewidywał 2—5-letnie szkoły zawodowe, 4-letnie szkoły średnie ogólnokształcące, przygotowujące do życia, oraz 2-letnie licea przedmiotowe zróżnicowane, przeznaczone dla kandydatów do studiów wyższych.

Uwzględniając niski stopień organizacyjny szkół powszechnych, projekt zakładał możliwość rekrutowania uczniów do szkół zawodowych niżej zorganizowanych po IV klasie szkoły powszechnej — do wyżej zorganizowanych szkół — po ukończeniu VI klasy. Ważnym postanowieniem ustawy było uwzględnienie obowiązku doksztalcania młodzieży do lat 18.

Projekt dzielił szkoły średnie ogólnokształcące na 2 stopnie: 4-letnie gimnazja — których ukończenie upoważniało do podjęcia pracy w administracji, oraz 2-letnie licea — przyjmujące absolwentów gimnazjów i dające prawo do studiów wyższych. Pozytywnie rozwiązano problem seminariów nauczycielskich, zezwalając absolwentom na kontynuowanie nauki na niektórych wydziałach humanistycznych.

Wśród wielu postulatów wysuwanych przez TNSW projekt Jędrzejewicza uwzględniał również zasadę selekcji, jako warunku przechodzenia ze szkoły niższego typu do wyższego.

Projekt Jędrzejewicza spotkał się z kontrowersyjnym przyjęciem organizacji nauczycielskich. TNSW udzieliło mu poparcia, aczkolwiek krytykowało zlikwidowanie w ustawie 8-letniego gimnazjum. Przyznano jednak, iż podział szkół średnich na 4-letnie gimnazjum i 2-letnie liceum jest uzasadniony względami społecznymi i rozwojem psychicznym ucznia. Krytykowano natomiast tzw. czapkę, tj. klasę VII szkoły powszechnej, która nie stanowiła podstawy ani dla szkół średnich, ani zawodowych⁸⁶.

Ustawa jędrzejewiczowska została wprowadzona w życie 11 marca 1932 r. i zamykała jeden z ważniejszych i bardzo trudnych rozdziałów pracy TNSW. Dalsza jego działalność skupiła się na współpracy z władzami w zakresie doskonalenia programów liceów i kształcenia kadr nauczycielskich.

Warunki niepodległego bytu państwowego wpłynęły na zmianę polityki TNSW. Powstanie rodzimej administracji szkolnej, która przejęła całkowicie kontrolę nad szkolnictwem, spowodowało skoncentrowanie pracy tej organizacji na zagadnieniach nauczycielskich, takich jak: pod-

⁸⁶ W sprawie ustroju szkolnictwa — rezolucja pełnego ZG TNSW, „Przegląd Pedagogiczny”, 1932, nr 4; Wobec zmiany ustroju, „Przegląd Pedagogiczny”, 1932, nr 3; B. Nawroczyński, Projekt ustawy o ustroju szkolnictwa, „Przegląd Pedagogiczny”, 1932, nr 5; E. Łoziński, Z rozważań nad reformą ustroju szkolnictwa, „Przegląd Pedagogiczny”, 1932, nr 5—8.

noszenie kwalifikacji, dążenie do poprawy sytuacji zawodowej i bytu materialnego.

Działalność TNSW w okresie międzywojennym była prowadzona w bardzo trudnych warunkach, m. in. z powodu kryzysowej sytuacji gospodarczej kraju, która opóźniała zrealizowanie wielu istotnych postulatów wysuwanych przez członków. Wywoływało to wzrost niezadowolenia w szeregach TNSW, zarzucających władzom zarządu głównego nieudolność w wyegzekwowaniu od władz państwowych słusznych żądań. Szukano też rozwiązania w modernizacji modelu ideowego TNSW, który zdaniem części członków był przestarzały. Zaznaczyły się silne tendencje przekształcenia TNSW w organizację zawodową lub federację wielu stowarzyszeń.

Problem ten sygnalizowany jedynie w rozprawie wymagałby wnikliwego zbadania, proces bowiem załamywania się modelu ideowego i organizacyjnego sięgał okresu galicyjskiego dziejów TNSW. Jest cechą charakterystyczną, iż głęboki kryzys wewnętrzny, jaki dotknął organizację na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych osłabił, lecz nie zahamował jej działalności. W stosunkowo krótkim czasie TNSW zdołało przełamać ów stan, co świadczyło o wewnętrznej jego sile, mającej swe korzenie w tradycji.

Dla właściwej oceny działalności TNSW ważne byłoby ukazanie jego miejsca wśród innych organizacji nauczycielskich, przede wszystkim ZZNPSS i ZNP. Stosunki z tym pierwszym układały się różnie. Choć organizacje te prowadziły bezkompromisowe nieraz walki o wpływy wśród nauczycieli, potrafiły także ze sobą współpracować i podejmować w sprawach nauczycieli wspólne uchwały i wystąpienia do władz państwowych.

Konieczne jest przeprowadzenie badań, które pozwoliłyby również ustosunkować się do formułowanych w literaturze sądów o tendencjach izolacyjnych TNSW wobec nauczycieli, głównie szkół powszechnych, o braku zainteresowania problemami szkolnictwa elementarnego czy też o elitarności tego środowiska, bo wstępne badania wykazują, że sytuacja wcale nie była jednoznaczna.

Przejawem ogromnego zaangażowania TNSW w sprawy oświatowe był współudział w reformowaniu ustroju szkolnictwa. W rozprawie ograniczono się do przedstawienia udziału TNSW w dyskusjach nad projektami reformy ustroju szkolnego. W dyskusjach tych uczestniczyło również środowisko akademickie, które wraz z TNSW solidarnie broniło jakości kształcenia w szkołach średnich i wyższych. Wypowiedzi zarówno TNSW, jak i środowiska akademickiego za zróżnicowanym, ale drożnym systemem szkolnym oraz stopniowym reformowaniem ustroju szkolnego wynikały w dużej mierze z poczucia realizmu, zwłaszcza zaś uświadomienia sobie związku pomiędzy liczbą wykwalifikowanych nauczycieli a rozwojem dobrze zorganizowanych szkół powszechnych.

Analizując dyskusję nad reformą ustrojową szkolnictwa zauważa się wpływ stanowiska TNSW na ustawę o szkolnictwie z 1932 r. Nasuwa się kolejne pytanie badawcze: jaka w istocie była rola jego członków w tworzeniu projektu ustawy, jak zaznaczała się ona na różnych szczeblach administracji MWRiOP i w Sejmowej Komisji Oświatowej.

W rozprawie starano się pokazać również inicjatywy kół i zarządów okręgowych, które bądź wniosły trwały wkład w rozwój społeczno-oświatowy regionów, bądź też przyczyniły się do podnoszenia wiedzy i kultury pedagogicznej nauczycieli.

Na podkreślenie zasługuje fakt, iż powstałe z inicjatywy TNSW niektóre instytucje oświatowe, wydawnicze itp. (czasem i wspólne) stały się niezależnymi placówkami, np. Książnica-Atlas — TNSW, Instytut Pedagogiczny w Katowicach czy niektóre wydawnictwa, jak: „Chowan-na”, ukazująca się po dzień dzisiejszy.

Kończąc rozważania należy podkreślić, iż TNSW było jedyną polską organizacją nauczycielską, która działała nieprzerwanie przez ponad pół wieku, od 1884 r. do 1939 r. Jego wkład w integrowanie i uspołecznianie nauczycieli szkół średnich, podnoszenie ich kwalifikacji zawodowych i naukowych był bezsporny. Efekty pracy TNSW zauważalne były m. in. w postawach nauczycieli w okresie budowy szkolnictwa po odzyskaniu niepodległości, w trudnych latach okupacji i w powojennej odbudowie szkolnictwa.

JANINA CHODAKOWSKA

SOCIETY OF TEACHERS OF HIGHER SCHOOLS
AND ITS CONTRIBUTION TO THE REFORM OF SECONDARY SCHOOLS
IN POLAND BETWEEN THE TWO WORLD WARS

Summary

The paper presents the organizational development and the most important forms of activity Society of Teachers of Higher Schools in the years 1918—1939.

The organization acted incessantly from 1884 for the purpose of betterment of the level of education and teaching in secondary schools of Galicia, and cared for spreading the pedagogical knowledge among teachers and for their professional position and material standard. Its experience and organizational achievements in developing secondary school education as well as its work on improving the pedagogical knowledge and culture, made the Society the most competent organization to control the process of uniting the teachers' organizations and work out the principles of constructing of the school system in the future independent Poland.

On the eve of regaining independence by Poland, Society of Teachers of Higher Schools put forth several important initiatives which resulted in establishing the federation of the teachers' organizations from Kingdom of Poland and Galicia under the

name of Union of Polish Teachers Associations. Seven organizations which joined the Union were as follows: from Kingdom of Poland—Association of Polish Teachers, Trade Union of Polish Primary Schools; from Galicia—Society of Teachers of Higher Schools, Union of Polish Popular Teachers; and Association of Women-Teachers—from Cracow, Polish Pedagogical Society—from Lvov and Polish Pedagogical Society—from Tsechen Silesia. The president of the Union was ass. professor Jan Kasproicz from Lvov University, who rendered services to the establishing of the federation.

Not all of teachers accepted the assumptions of the programmes of Society of Teachers of Higher Schools. A group of teachers from Kingdom of Poland wanted to promote an organization of a trade union character and, as a consequence, two organizations were instituted, namely, in 1918—Trade Union of Teachers of Polish Secondary Schools, of all-Polish reach, and in 1917—Delegation of Pedagogic Boards, of local reach in Warsaw. The rest of teachers of secondary schools who were members of Society of Teachers of Higher Schools and Association of Polish Teachers, as well as teachers from Great-Poland associated in 1919 and established Society of Teachers of Secondary and Higher Schools, with the right to preserve the prior name of Society of Teachers of Higher Schools.

There were the following objects and tasks formulated in the articles of the Society: the aspiration to create good conditions for improving the teachers' scientific, pedagogic and public knowledge, and the consolidation of professional solidarity of the group by creating the atmosphere of good-fellowship and mutual friendliness. Among the tasks of the Society there was the care for securing good working conditions and wages for teachers, safeguarding their professional interests, as well as ensuring the influence upon the problems of secondary school education for teachers, and the care for a suitable position of teachers in the society.

In the beginning, Society of Teachers of Higher Schools was a mass-organization. In the years 1924—1925, about 50% teachers, i.e. 7612, were its members. However, in the next year, the teachers' interest in the organization grew less. The reason was, among others, not very effective activity of the Society, especially with realizing teachers' postulates and demands concerning their working conditions and wages. The number of members decreased, and in the teachers' circles it was the signal of debasement of the prestige of the Society as an advocate of the interests of teachers of secondary schools at large. Opponents of the Society, who fought for influence upon teachers, took advantage of the situation. In the years 1932—1935, the Society passed through the hardest time, because it split in two and Trade Union of Teachers of Higher Schools was formed. That debased the prestige of the Society even more, but it did not stop its activity.

In 1935, the merger of the two organizations took place. There was one Society of Teachers of Higher Schools, and the process of gradual organizational revival followed. In 1937, the number of members was 1400 in 125 circles, and in 1938 it increased to 2000. There were some persons that deserved of esteem among the members, because of their contribution to promoting education, which, no doubt, made for the strength of the Society. The active members of Society of Teachers of Higher Schools were, among others: Waclaw Sierpiński, the professor of Warsaw University and co-ordinator of the Warsaw mathematical school; Władysław Grab-ski, the professor of Main School of Farming, economist, historian and politician; Władysław Tatarkiewicz, the professor of Warsaw University, philosopher and historian of art, and above-mentioned professor Jan Kasproicz.

Taking as an example the data of 1930, one can conclude that teachers of secondary schools made the core of the Society. In the total number of 6700 members in 1930, there were 5400 teachers, 96 persons came from academic circles and the rest were clerks of Ministry of Education, school inspectors, etc.

Main forms of the activity of Society of Teachers of Higher Schools consisted in additional vocational training of teachers, educational and cultural development of regions, publications and fellow-worker mutual aid. After some time, some of the educational and publishing institutions which were established on the initiative of the Society, started functioning as independent and contributed to the improvement of knowledge and pedagogic culture of teachers, as well as to the progress of education. Those were, for example, the Atlas-Library of Society of Teachers of Higher Schools, which was a publishing house of merit in the country, awarded Grand Prix in Paris in 1938; Pedagogic Institute in Katowice, where the teaching staff of secondary schools of Silesia had their additional training, and other institutions.

In the ample activity of the Society, its contribution to the reform of the school system, prepared by the authorities, is worthy of mention.

The Society stood for a flexible and differentiated school system, in which pupils' talents and interests, as well as the state's needs would be taken into consideration. Secondary school education was going to be accessible only for gifted and studious youth. A well-organized selection system was to help to search for genuine talents. The academic circle shared the same opinion and was very active in the discussions. It solidarized with Society of Teachers of Higher Schools as concerns the defence of a proper level of education in secondary and higher schools. Both the Society and the academic circle pronounced for a gradual reforming of the school system, following the increase of the number of qualified teachers and well organized primary schools.

On the other hand, it can be interesting to examine the process of ideological and organizational collapse of the Society. The characteristic point is that the deep internal crisis that affected the Society on the turn of the twenties reduced only but did not stop its activity, which evidenced the internal strength of the Society derived from the tradition. In order to estimate the Society in a proper way, it is necessary to show its position among other teachers organizations, first of all Trade Union of Teachers of Polish Secondary Schools and Union of Polish Teachers. The relations with the Trade Union were various. Though the two organizations often vied uncompromisingly for the influence with teachers, they were able to collaborate with each other, together pass resolutions concerning teachers and come out to the state authorities. It is also necessary to carry on the research that would allow to assume an attitude towards the opinions formulated in the literature about isolationist tendencies of the Society in relation to teachers, mainly those of primary schools, about lack of interest in problems of elementary school education or about exclusiveness of that circle, as the first investigations show that the situation was not at all unequivocal.

Translated by Elżbieta Nawrocka-Berezowska

ЯНИНА ХОДАКОВСКА

ОБЩЕСТВО УЧИТЕЛЕЙ ВЫСШИХ ШКОЛ И ЕГО УЧАСТИЕ В РЕФОРМЕ
СРЕДНИХ ШКОЛ В ПОЛЬШЕ, В ПЕРИОД МЕЖДУ ДВУМЯ ВОЙНАМИ

Содержание

Настоящая работа представляет организационное развитие и самые существенные формы деятельности Общества учителей высших школ в 1918—1939 гг.

Эта организация с 1884 г. непрерывно работала над повышением уровня обучения и вос-

питания в средних школах Галиции, заботясь об усовершенствовании педагогических познаний в среде учителей и их профессиональной позиции, а также о материальных условиях учителей. Опыт и организационные достижения в развитии системы среднего образования, в работе над повышением знаний и педагогической культуры, привели к признанию Общества наиболее компетентной организацией для руководства в процессе объединения учительских организаций, а также разработки принципов для организации системы народного образования в будущей независимой Польше.

Накануне обретения Польшей независимости, Общество учителей высших школ приступило к ряду важных инициатив, которые привели к образованию федерации учительских организаций в Царстве Польском и Галиции, под названием Союз польских учительских обществ (Związek Polskich Towarzystw Nauczycielskich). Вошло в нее 7 следующих организаций: из Царства Польского — Общество польского учительства, Профессиональный союз учителей польских начальных школ; из Галиции — Общество учителей высших школ, Союз польских народных учителей, Объединение учительниц в Кракове, Польское педагогическое общество во Львове, а также Польское педагогическое общество из Цешинской Силезии. Председателем Союза стал профессор Ян Каспрович из Львовского университета, который положил большие заслуги в образовании федерации.

Не все учителя одобряли принципы программы Общества учителей высших школ. Группа учителей из Царства Польского стремилась к образованию организации чисто профессионального характера, что в результате привело к образованию двух организаций: Профессионального союза учителей польских средних школ (в 1918 г.), охватывающего всю Польшу, и Делегации педагогических советов в Варшаве (в 1917 г.), местного характера. Остальные учителя средних школ, объединенные в Обществе учителей высших школ и Обществе польского учительства, а также Великой Польши, объединились в 1919 г., образуя Общество учителей средних и высших школ (с правом сохранения прежнего названия Общества учителей высших школ).

Статут Общества учителей высших школ формулировал цели и задания следующим образом: стремление к созданию условий для углубления научных познаний, повышения педагогических знаний и гражданского сознания учителей, укрепление профессиональной солидарности этой группы путем создания атмосферы товарищества и обоюдной доброжелательности. К заданиям, которые ставило Общество, причислялись: забота об обеспечении учителям соответствующих условий работы и соответствующей заработной платы, защита профессиональных интересов, а кроме того — обеспечение учителям влияния на решения касающиеся системы среднего образования и забота о надлежащей их позиции в обществе.

Первоначально Общество учителей высших школ было массовой организацией — в 1924 — 1925 г. оно объединяло около 50% учителей (7612 членов). Однако уже в следующие годы уменьшался интерес учителей к этой организации. Это было вызвано, между прочим, мало эффективной деятельностью Общества, особенно в области реализации предложений и требований учителей, касающихся условий работы и заработной платы. Уменьшалось количество членов, что являлось сигналом понижения престижа Общества в учительской среде, как выразителя интересов широких кругов учителей средних школ. Эту ситуацию старались использовать противники Общества, которые стремились приобрести влияние в учительской среде. В 1932—1935 гг. Общество учителей высших школ переживало самый трудный в его существовании период, так как дошло до раскола внутри Общества и образования Профессионального союза учителей высших школ, что еще более ослабило, в отношении престижа, Общество учителей высших школ, но не затормозило его деятельности. В 1935 г. произошло слияние обоих обществ в одно Общество учителей высших школ и последовал процесс постепенного организационного возрождения. В 1937 г. насчитывалось 1400 членов, объединенных в 125 кружках, а в 1938 г. их число возросло до 2000 членов. Среди членов Общества учителей высших школ были лица положившие большие заслуги в области просвещения и науки, которые безусловно составляли силу общества. Активными членами Общества учителей высших школ были между пр. Вацлав Серпиньски, профессор Варшавского университета, один из создателей варшавской математической школы; Владыслав Граб-

ски — профессор Главной школы сельского хозяйства (Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego), экономист, историк и политик; Владыслав Татаркевич — философ и искусствовед, профессор Варшавского университета; а также упомянутый уже Ян Каспрович.

На материале данных 1930 г. можно прийти к выводу, что стержень общества составляли, учителя средних школ. На общее число 6700 членов в 1930 г. — учителями было 5400 лиц, 96 членов происходило из университетской среды, а остальные это были чиновники министерства просвещения, попечители школьных округов и т. п.

Главные формы деятельности Общества учителей высших школ охватывали: повышение профессионального уровня учителей, развитие отдельных районов страны в отношении культуры и просвещения, издательства и товарищеская взаимопомощь. Организованные по инициативе Общества, некоторые просветительные учреждения, издательства и т. п., со временем стали независимо функционирующими учреждениями, содействуя повышению знаний и педагогической культуры учителей, а также развитию просвещения, напр. «Ксёнжница-Атлас» („Książnica-Atlas”), издательство Общества учителей высших школ, которое стало издательской организацией положившей большие заслуги, награждённой в 1938 г. *Grand Prix* в Париже, Педагогический институт в Катовицах, повышающий знания учительских кадров для средних школ Силезии и другие.

В больших достижениях Общества заслуживает внимания его участие в подготовляемой властями реформе системы народного образования.

Общество высказывалось за проходимой для всех учеников и разнообразной системой школьного образования, учитывающей дарования учеников и их интерес к различным областям деятельности, а также потребности государства. Система среднего образования предусматривалась исключительно для способной и прилежной молодежи. Хорошо организованный отбор должен был вылавливать подлинных таланты. Эту позицию разделяла университетская среда, которая очень активно участвовала в этих обсуждениях, поддерживая Общество в защите уровня обучения в средних и высших школах. Равным образом Общество учителей высших школ, как и университетская среда, высказывались за постепенное преобразование системы народного образования, параллельно с ростом числа подготовленных учителей и хорошо организованных начальных школ.

С другой стороны, интересным могло бы быть исследование процесса идейного и организационного постепенного падения Общества. Характерной чертой является то, что глубокий внутренний кризис, который коснулся Общества на переломе 20-х и 30-х годов ослабил, но не затормозил его деятельности, что свидетельствовало о внутренней силе Общества, которое черпало свои силы в традиции. Для правильной оценки Общества необходимо было бы определение места Общества учителей высших школ среди других учительских организаций, прежде всего Профессионального союза учителей польских средних школ и Союза польского учительства. Отношения с Профессиональным союзом учителей польских средних школ складывались различным образом. Хотя эти организации вели бескомпромиссные иногда бои за влияние в среде учителей, однако умели они и сотрудничать, и принимать по делам учителей совместные решения, а также совместно выступать по отношению к государственным властям. Необходимо также проведение исследований, которые позволили бы также отнести к формулированным в литературе предмету суждениям относительно изоляционных тенденций Общества учителей высших школ по отношению к учителям, главным образом начальных школ, а также относительно отсутствия интереса к проблемам элементарного обучения.

Перевела К. Клёша